

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

KISKÖNYVTÁR 8.

Kossuth Lajos halálának századik évfordulója

*Emlékezés a Juhász Gyula
Tanárképző Főiskola
Történettudományi Tanszékén
(1994. március 28.)*

Szeged
1995

BELVEDERE
MERIDIONALE
A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA

KISKÖNYVTÁR 8.

A kötet a JGYTF Hallgatói Önkormányzat
és az Agóra Print KFT támogatásával készült

Szedés: Fodor Edina
Technikai szerkesztés: Zékány és Tsai Bt.
Kiadja a JGyTF Történettudományi Tanszéke
Felelős kiadó: Dr. Szegfű László
Nyomás: Agóra Print KFT
Megjelent 300 példányban

E 5744

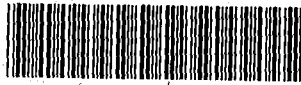
Kossuth Lajos halálának századik évfordulója

*Emlékkülés a Juhász Gyula Tanárképző
Főiskola Történettudományi Tanszékén
(1994. március 28.)*

Szerkesztette
Jancsák Csaba, Nagy Tamás, Zakar Péter

Szeged, 1995

JATE Egyetemi Könyvtár

J910001582

1/1/1/1		E	5744
---------	--	---	------

Tartalom

BEZDÁN SÁNDOR Kossuth egyesületi kapcsolatai a reformkorban	6
MARJANUCZ LÁSZLÓ Kossuth municipalizmusa	10
HERMANN RÓBERT Kossuth és tábornokai	17
ZAKAR PÉTER Kossuth Lajos és az önálló magyar tábori püspökség felállításának terve 1848-ban	37
PELYACH ISTVÁN Útban az emigráció felé	41
CSORBA LÁSZLÓ Kossuth egy újabb szabadságharc feltételeiről az 1860-as évek első felében	52

Bezdán Sándor

Kossuth egyesületi kapcsolatai a reformkorban

Kossuth Lajos életében az egyesületi kultúrának a sajtóhoz mérhető helye és szerepe volt, olykor együttthatóan és kiegészítően, a sajtóbeli akadályok idején pedig felváltva és részben betöltve annak funkcióját.

Kossuth a XIX. század gyermeke nemcsak életévének időrendjében, hanem a kor vezérlő eszméit tekintve is. A liberalizmus és nacionalizmus kezdetől meghatározta eszmei fejlődését. Tulajdonképpen már világnézetének kialakulása is köthető az egyesületi kerethez, mivel az eperjesi önképzőkör vezető tanárai maradandóan hatottak a tehetőséges tanulóra.¹

Az ún. „nemesi nemzeteknél” a rendi (elit) meghatározottságú politikai hatalom mellett egyre nagyobb teret kapott egy új hatalmi tényező: a közvélemény. A polgári közvélemény kialakulását Magyarországon megelőzte a kis- és középnemesség oppozíciós, reformokat sürgető politikai állásfoglalása, melynek formálásában Kossuth döntő szerepet vállalt. A közvélemény ellentmondásos jellegét olykor még elvbarátai előtt is indokolni kellett: *„...a szívhez szólás – ha úgy tetszik, izgatás – igen gyakran fordul elő; ez azonban a tárgyak természetében fekszik, miszerint hibává, vagy éppen bünné csak azáltal válhatnék, ha olly gerjedelmet költene föl, melyek vagy magokban vagy a köz nemzeti életre kártékony hatásuknál fogva, veszedelmesek...”*²

Kossuth a nagy átalakulásban rendkívüli jelentőséget tulajdonított a nyilvánosságoknak: *„...csak a nyilvánosság az, mi a hanyagot szorgalomra, az önkényeskedőt mérsékletre, a kicsapongót törvényszerűsége, a romlottat tartózkodásra, a gyöngét erősödségre, az ingatag határozatlanl szilárdságra vezérelheti. – Csak ennek segítségével fejlődhet ki korán a politikai jellem.”*³

A nyilvánosság legfontosabb fórumai a sajtó és egyesület.

A magyarországi polgári átalakulás sajátosságainak megfelelően a polgári szabadságjogok érvényesítésében a nemesség járt élen. Az egyesülési jog első alkalmazása, mint annyi más reformalkotmány – gróf Széchenyi István nevéhez fűződik: 1827-ben létrehozta a Pesti Casinót, melynek mintájára a reformkorban kb. kétszáz vidéki kaszinó és olvasókör alakult. Ezek létrejöttében még az első alapító atyáé a fő érdem, működésüket azonban az 1830-as évek közepétől már Kossuth is inspirálta: előbb az Országgyűlési-, és Törvényhatósági Tudósítások, majd a Pesti Hírlap révén, melyeket nagy érdeklődéssel olvastak ezen egyesületekben.

Széchenyi és Kossuth eszmesúrlódásaik során többször érintették az egyleti kérdést. A nemzeti elv és alkotmányosság kifejtésére azonban – a törvényhozás és „automaticus beligazgatás” után mindketten a legfontosabb eszköznek tartották az egyesületekben folyó polgári életet.⁴

A fiatal Kossuth egyleti aktivitása a Zempléni Casinóban bontakozott ki, mely Balásházy János jeles reformkori gazdasági író házában alakult 1831-ben. 200-250 tagot számlált 5 forint tagdíj mellett, s 10-15 újságot járatott. A lapok fele külföldről jött,

tehát nyitottak voltak a világra. Kossuth bekerült a tisztikarba is, jegyzőként ő fogalmazta a kör első alapszabályát.⁵

A zempléni kis- és középnemesség igen érzékeny figyelemmel olvasott és vitakozott a reformtörvényekről és együttérző figyelemmel kísérte a lengyel szabadság küzdelmeket. Kossuth házában és a Casinóban is vendégül látott két fiatal lengyel tisztet, akik a felkelés bukása után hazánkban keresztül akartak menekülni. Mivel az alispán – előzetes ígérete ellenére – visszatoloncoltatta őket Galiciába, Kossuth igen hevesen támadta a szöszegő alispánt, akivel korábban is ütközött a feudális kiváltságok miatt. Nem csoda, hogy már ekkoriban nemcsak a főispán, hanem a kancellár is titkos jelentéseket kért és kapott a Sátoraljaújhelyi Casinóról és magáról Kossuthról is.⁶

Az országgyűlés idején a radikális fiatalok Társalkodási Egyesületet alakítottak (1834), melyben Kossuth hatása döntő. A hatalom igyekezett megtorolni, majd felszámolni a haladó mozgalmat. Eleinte az ügyvédi vizsga tilalmával sújtottak kb. 40 jurátust, 1836 májusában azonban összeesküvés vádjával letartóztattak több vezetőt, köztük Lovassy Lászlót. Kossuth közvetlenül és közvetve is fellépett a joggyakornokok védelmében.⁷

Ekkor már Pestre költözött, és szeretett volna kapcsolatban maradni az országgyűlésen megismertekkel, ezért kérte felvételét a Nemzeti Casinóba, ahol ezentúl gazdag könyvtár és számos hírlap könnyítette volna tájékozódását. Jóllehet az ajánló maga Wesselényi báró volt, Széchenyi elzárkózott a politikus Kossuth felvétele elől, mondván, hogy a bécsi udvar szemében ez a kaszinó is egy agitációs fészeknek tűnne. Első találkozásuk alkalmával az önrzertes kisnemes nehezen hajlott meg az arisztokrata előtt. E roppant kínos helyzetben azonban visszavonta tagfelvételi kérelmét.⁸

A fogság után nyelvi, államtani, közgazdasági és más elméleti felkészülések alapján Kossuth mind a sajtóban (Pesti Hírlap), mind különböző egyesületekben a reformerek fáradhatatlan és hatékony országos vezetőjévé vált.

„Olyanok törvény-kormányozta szabad emberek közt az egyesületi mozgalmak, mint óraművön a percmutató: míg ő sebesen mozog, előre mozdul vele anélkül, hogy szemébe ötlénék az óramutató is, mely amamagok időszámítási értékét tulajdonképpen meghatározza” – írta az Iparegyesület alakulásakor. E kört Fáy András kezdeményezte az angol „hasznos ismereteket terjesztő társaság” mintájára. Kossuth aligazgatóként nagyon sokat dolgozott az első ipari kiállítás.(1842) megszervezésében.⁹ Különös hely illeti meg a Védegyletet mind Kossuth életében, mind az egyesületi mozgalomban. A szintén egyletként alakult takarékpénztárak és részvénytársaságok többnyire gazdaságilag is sikeresek, a Védegylet azonban nem gazdasági eredménye, hanem a liberális párt szerveződése miatt vált eredményessé. A vidéki fiókok alakítását Kossuth mint országos vezető levelezés útján egyengette, így vált szorosabbá Deák Ferencsel való barátsága. A Védegylet az első olyan országos szervezet, amely rendi különbség nélkül tömörítette soraiba a derékhatad alkotó nemességen és polgárságon kívül a parasztokat, sőt munkásokat is, ha egyetértve ipartámogató programjával, lehetőleg hazai termékeket vásároltak.¹⁰

Amikor a liberális nemesség stratégiájában mérsékeltebb eredményeket hozott a törvényhozás, a társadalmi törekvések megvalósításában előtérbe került az egyesületi tevékenység. Kossuth a rendi fórumok mellett 1843-ban tudatosan hangsúlyozta a

„sociális út” jelentőségét: „*az egyesületi eszmének azon gyönyörű sajátsága van, hogy akik sociális célra egyesülnek, hatásukat részvéltlen hideg milliók nem akarása sem képes akadályozni.*”¹¹

A reformkori közéletben Kossuth számos egyesületben töltött be vezető szerepet akár választott tisztségben, akár elemző íróként:

- Gazdasági Egyesület (Pesti Hírlap, 1844);
- Pesti Műegylet (alelnök, 1840);
- Kisdedóvó Intézeteket Terjesztő Egyesület;
- WILDERSPIN, S. angol szakkönyvének fordítása németről – a börtönben;
- Vita Széchenyivel a népnevelésről (a politikai lét és/ vagy nevelés elsődleges sége).

A reformkorban tehát Kossuth Széchenyi mellett – olykor éppen a vele való vitával – a hazai egyesületi kultúra megteremtésében meghatározó szerepet játszott. A sajtóban inkább közvetve, az egyesületekben pedig jobbra közvetlenül – a személyesség növelt hatáskörével – alakította a magyarországi kultúrát és politikai közvéleményt.

A polgári forradalom és szabadságharc idején a kaszinókban és honvédegyesületekben tartott gyűjtő szónoklatok már egy új fejezetet jelentettek Kossuth egyesületi kapcsolatában. Az emigráció pedig mindenképp önálló vizsgálatot érdemel a téma szempontjából, mivel Kossuth személyes és levélbeni egyesületi kötődései mellett a társadalmi önszerveződés kis csoportjaiban önállóan is hatni kezdett a Kossuth-kultusz.

Április 14-én a Batthyány-kormány Pestre költözésekor Kossuth Lajos a Zrínyi gőzös fedélzetéről üdvözlí az ünneplő tömeget.

Tyroler József rézmetszete

Jegyzetek

1. *Barta István*: A fiatal Kossuth. Bp., Akadémiai Kiadó, 1966. 18. p.
Gregus Mihály volt az önképzőkör vezető tanára.
Vö.: *Bodolay Géza*: Irodalmi diáktársaságok. 1785–1848.
Bp., Akadémiai K., 1963. 809 p.
2. *Kossuth Lajos*: Felelet gróf Széchenyi Istvánnak. Pest, Landerer és Heckenast, 1841. 176. p.
3. Uo. 214. p.
4. *Széchenyi István*: Hítel. Pest, 1832. 169. p.
és *Kossuth Lajos*: Felelet... i. m. 62. p.
Széchenyi szerepét a magyarországi egyesületi kultúra megteremtésében ezideig legalaposabban egy német monográfia méltatta. *Gneisse. Bettina*: István Szechenyi's Kasinobewegung... Frankfurt am Main. 1990. Lang. 382. p. (Europäischer Hochschulschriften 433.)
5. *Kosáry Domokos*: Kossuth Lajos a reformkorban. Bp., Antiqua, 1946. 70. p.
6. A zempléni társadalomra *Erdmann Gyula*: A zemplén megyei nemesség tagozódása, jóléti viszonyai a 19. század első felében. = Rendi társadalom — polgári társadalom. Társadalomtörténeti források. Salgótarján, 1986. 85–99. p. I. *Fényes Elek* statisztikáját.
Vö. *Barta István* i. m. 122. p.
7. *Kosáry Domokos* i. m. 116. p. és *Kossuth Lajos*: Országgyűlési tudósítások IV. Bp., Akadémiai K., 1959. 456. és 561. p.
Vö. *Szabad György*: Kossuth politikai pályája Bp., Kossuth–Helikon, 1977. 37. p.
8. *Széchenyi István*: Napló (vál.) Bp., Gondolat, 1978. 820. p. és *Kosári Domokos* i. m. 129–131. p.
9. *Kossuth Lajos* hírlapi cikkei 1841–1842. Bp., Athenaeum, 1906. 199. p.
Vö. *Kosáry Domokos* i. m. 232. p.
10. *Molnár András*: Kossuth kormánybiztosa, Csány László, 1790–1849. = Zalai gyűjtemény. (Szerk. Uő.) Zalaegerszeg, 1990. 47–49. p.
Szabad György i. m. 92. p.
11. *Pajkossy Gábor*: Polgári átalakulás és nyilvánosság a magyar reformkorban. Bp., 1991. 31. p. (Előadások a Történettudományi Intézetben 14.)

Marjanucz László

Kossuth municipalizmusa

Széchenyinek válaszulva mondta 1841-ben, hogy a megyei rendszert százezrekkel együtt olyan institutióknak tartja, melyet a világnak semmilyen más intézményével nem cserélné fel. Kossuth ezzel a grófnak arra a vádjára válaszolt, miszerint ő a franciás közigazgatás híve lenne, s mint ilyen az „egybeponosítás” társadalmi eszközei helyett az államelvű közponosítást szorgalmazza.¹ Kossuth tagadta, hogy bármi köze lenne a helyhatósági életet elsorvasztó centralizációs elképzelésekhez, de tény, hogy Széchenyinek a „gondolategyesülés” érdekében javasolt közponosító vállalkozásait (Casino, Lóverseny) hatékonyabb eszközökkel kívánta helyettesíteni. Szerinte a megyei nyilvánosság és az országgyűlés politikai, közigazgatási kapcsolatai a törvényhatóságok közötti szabad érintkezés, de mindenek előtt a felelős sajtó ideális alternatívái a Széchenyi által támogatott egyesítési formáknak.²

Kossuth a municipalizmust közigazgatásilag tágabban fogta fel, a vármegyei önállóság mellett idesorolta a szélesebb autonómiával rendelkező városi önkormányzatokat is.³ Hogy mégis a megyéket tekintette az önkormányzatiság valódi letéteményeseinek, annak oka, hogy a városok hatósági jogainak gyakorlása a polgárok tömeges kizárására épült, s a hatalomépítés oligarchikus formáit valóította meg. Eppen ezért Kossuth a szabad királyi városokat tulajdonképpen nem is tekintette szabadoknak, mivel azok viszonyai megakadályozták egy önálló, politikailag független polgári rend kialakulását.⁴ Szemben a királyi városok politikai függése a Helytartótanáccsal és gazdasági függése a Kamarától ezen önkormányzatokat az udvari politika engedelmes eszközévé tette. Ellenben a megyéket olyan intézményeknek tekintette, melyben tér nyílt az észnek és a szívnek. A honvédelem eszközéből előbb jogszolgáltató közösség, később – a XVIII. században – közjogi alapokon nyugvó közigazgatási és adminisztratív szervvé változott.⁵ Ez utóbbi jellege tette a megyét különösen értékes intézménnyé, hisz nemzeti irányítású országos végrehajó hatalom híján, a megye volt az egyetlen nemzeti ellenőrzés alatt működő testület, melynek végrehajtói jogosítványai voltak.

Kezükben volt nem csak az igazságszolgáltatás és közigazgatás, hanem az adóbehajtás és újonc állítás, tehát a teljes „nervus rerum gerendarum”. Az utasítás-adásban rejlő jog révén részese a szuverén törvényhozásnak. Gyűlései nyilvánosak voltak, melyeken korlátlan szólás-szabadság uralkodott, s ennek nagy szerepe volt a közszellem ébrentartásában.

Mindezen jogokat és tevékenységet tekintve jutott mind Kossuth liberális szemlélete, mind Dessevflý Aurél konzervatív meggyőződése arra az álláspontra: „*A megyék municipális jogai alkotmányunk alapját, nemzetiségünk kezességét teszik, amlyira, hogy míg megyei szerkezetünk megmarad, érjen bármilyen csapás, alkotmányunkat mindig visszaszerezhetjük.*”⁶

Érdekes, hogy a Kossuth–Széchenyi polémiaiban tükröződő közponosítási alternatívák (a megye útján való közponosítás, illetve a társadalmi centralizmus) közül a konzervatívok a megyekultusz híveiként mutatkoztak.

Maga Kemény is elismeri, hogy Kossuth kompetenciája megyei és alkotmányos kérdésekben sokkal biztosabb szakmai alapokon állt mint Széchenyié.⁷ Kossuth a társadalmi közponosítás elméletével szemben a megyei rendszer összetett funkcióját emelte ki. Egyik lény-

ges feladata negatív természetű, s az alkotmány védelméből áll (vis inertiae). De Kossuth a korszerű haladás eszközeit is a megyében látta, amennyiben azok az országgyűlésen gáncsoskodó főrendekkel szemben, tágabb helyi hatáskör birtokában a törvényhozásra tartozó dolgokban is a haladás tényezőiként léphetnek fel.⁸

Szerinte a nélkülözhetetlen reformok megvalósítása elsődlegesen attól függött, hogy a megyét mennyire tudják a nap mindennapi életéhez közelebb vinni, a jogosítványok körét szélesíteni.

Tulajdonképpen ez volt az a pont, ahol a municipalizmus két nagy tábora, a konzervatívok és a Kossuthot követő liberálisok szembekerültek egymással.⁹ Kossuth ugyanis az érdekegyesítés gondolatának megfelelően gyarapítani kívánta az alkotmány részeit. Részben úgy, hogy a már a sáncokon belül levők (városok) jogait tényleges szankcióval felruhazza, részben úgy, hogy a magyar társadalom szabad, de jogtalan csoportjait (honoratiorok, szabad községek) a megyék útján beviszi az alkotmányosságba.¹⁰ Véleményét a következőkkel indokolta: „nem akadhat a középkori feudalizmus iránti sympathiával annyira telített ember, ki ne látná hogy azon mystificationnak mintha a nemesség az ó világ patriarcháiként képviselné a parasztságot, ideje lejárt.”¹¹

Ez persze még nem a modern polgári népképviselőt elve, hanem annak egy magyar formába öntött változata, mely a megyegyűléseket akarta a szabad és megváltott községek képviselőivel kibővíteni a nemességi fejenkénti szavazásának egyedijét megőrzése mellett. A királyi városok szaporítását éppen a megyei képviselőrendszer perspektívájából ellenezte, mert minden királyivá emelt város lementszett tag a megye testéről.¹² Kérdés persze, hogy az így megerősített megye, mely továbbra is a köznemesség politikai és társadalmi foglalatára maradt, milyen mértékben volt érdekelt és elkötelezett a társadalmi reformok végrehajtásában?

Dessewffy Aurél a megyei autonómia töretlen híve intézett előbb kemény támadást Kossuth tervezett statutárius jog kiterjesztése ellen, melyek részeként néhány megye saját hatáskörben választói joggal ruházta fel a honoratiorokat. Dessewffy ebben a tényben a törvényalkotási joggal felruházott alkotmányos tényezők (fejedelem és nemzet) jogainak a kijátszását, a politikai jogokkal való felruházás megyei hatáskörbe vonását látta, ami alkotmány sértés.¹³

Kétségtelen, hogy a magyar megyék tág jogköre nehezen volt összeegyeztethető a központosított monarchia eszméivel, a magyar államiság eredeti koncepciójával. De Dessewffy tévesen azonosította a monarchiát az államhatalom szilárdságával, egyrészt, mert a monarchiának léteztek nem csak egységes, de szövetséges válfajai is, másrészt azért, mert az USA köztársasági alkotmánya nem zárta ki az elnök erős hatalmi jogkörét. Tehát téves az az állítás, mely a monarchia és köztársaság közötti különbséget a szilárd és hatalmas monarchia illetve a demokrácia által gúzsba kötött gyenge központi-elnöki hatalomban vélte felfedezni.

Ismeretes, hogy a Római vagy Velencei Köztársaság olyan szilárd hatalmi alakulat volt, mely akár az önkényuralom egy nemének is felfogható. Sőt, a legisztábnak nevezett amerikai demokráciában a személyes uralomnak olyan gyakorlata valósulhat meg Jackson elnök idején, mely reális hatáskörön túl, a tömegekben élvezett népszerűsége segítségével tökéletes demokráta imperializmusba torkollott.

Ezeket tehát Dessewffy rosszul értelmezte, de nem vette figyelembe a megyei túlhatalom történeti okait sem. Azt tudniillik, hogy a kormányzati akció szinte teljes hiánya a

török időkben párosulva az osztrákok illetéktelen befolyásával, illetve a főrendiház mind erősebb gátló szerepével szükségképpen vezetett el a törvényhatóságok nagyobb térfoglalásához.¹⁴ Ez a térfoglalás kétségtelen visszaélés az írott jog szempontjából, hisz törvényhozási jóváhagyásra szoruló tűdvös intézkedéseket próbált megyei hatáskörben keresztülvinni, de egyszerűen kényszerű precedensként is felfogható. A konzervatívok nem tudták elfogadni Kossuthnak e vélekedését, s a megyéket a kormányzati institutiókat romboló, a modern közigazgatási formákat kiszorító hatásai miatt reformálni kívánták.¹⁵ Nem tudták elfogadni a Kossuth által javasolt statutárius jogot, mert abban a svájci kantonok föderatív viszonyaihoz hasonló állapotok előképét látták. Márpedig a hon egysége mindennél előbbrevaló szempont. De kifogásolták azt is, hogy a megyerendszer eltűrt: országosan fontos politikai kérdések felett megvesztegetett nyers erők határozzanak. Sem a konzervatívok, sem a centralisták nem akceptálták a tudatlanság alkotmányos jogát, s különösen nem a szabadalmas tudatlanságot, mely nemes levelei miatt uralta a megyei közéletet.¹⁶

Dessewffy szerint nincs szükség arra, hogy a megyék a törvényhozás jogait bitorolják, mert a konzervatívok elfogadták a haladás gondolatát, s belenyugodtak kiváltságaik fölállódságába, s ezért erkölcsileg is igazolhatatlan az alkotmány ily durva megsértése.

De Kossuthék továbbra is az arisztokráciában és a kormányzatban látták a haladás legfőbb akadályait, s ezért nem voltak válogatósak az eszközökben, melyekkel a nemzetet a hátramaradottságból kiragadni vélték. Ezt a célt – tudniillik a nemzet felemelését – nem áldozták fel az alkotmányos formáknak pusztán azért, mert a jog és szigorú törvényesség politikai megkerülésével esetleg megingathatták cselekedeteik erkölcsi alapját.

Dessewffy Aurél, aki pedig modern konzervatívként távol állt a hagyományos előítéletek kultuszától, erkölcsi alapokról támadta Kossuthot: hogy tudniillik az haladásnak kereszteli el a jogsértést, tudományos elméletté avatja a municipiumok mindenhatóságát, lábbal tiporja a fennálló jogos érdekeket, miáltal egymásra uszítja a társadalmi osztályokat.¹⁷

Dessewffy többek között épp Kossuth municipalizmusában mutatta ki, hogy a Pesti Hírlapnak nem csak modora és taktikája hibás – mint vélte Széchenyi –, hanem elvei is hibásak. Ilyen tarthatatlan vonásnak tekintette azt, hogy Kossuth nem vett tudomást a törvényes hatalom jogairól a megyék irányában. Csakhogy Dessewffy pedig semmit nem mondott a törvényes hatalom jogainak korlátozásáról, teljesen figyelmen kívül hagyta az esetleges kormányzati túlkapasokkal szembeni alkotmánybiztosítékok igényét. Kossuth is követett el hibát a megyerendszer védelméért folytatott küzdelemben. Ő ugyanis tagadva a megyék statútumok útján szándékolt törvényhozási centralizációját, a kormányzat alkotmányos befolyásának paralízisát a jogszerűség határai között megvalósuló új hivatásra helyezte a hangsúlyt. Felmondták az engedelmesség dicsőségét, s a modern társadalmi alkotások útjára léptek.¹⁸

Kossuth azonban azt hitte, hogy a konzervatívok megyeellenes támadásait azok alkotmányos garanciális funkciója motíválja, esetleg saját személye. Pedig a konzervatívok épp ezen útnak és törvényesnek mondott megyei hivatás támadásán keresztül a szabadelvű népképviseleti fordulatnak kívántak elébe vágni. Kossuth tehát az autonómia-törekvés antimonarchikus és antikonzitucionális jellegét igyekezett tagadni, miközben a konzervatívok az egész kérdést ügyesen a politikai statustheóriák általános mezejére vitték.¹⁹

Nagyon nehezen lehetett ebben a kérdésben igazságot szolgáltatni, hiszen a sajátos magyar gyakorlat alig volt beilleszthető az európai elméletekbe. Még leginkább analógnak vehető angol példától is lényegesen különbözött a magyar megyék két összefüggő attribútuma:

1. hogy tudniillik ők a végrehajtó hatalom törvényes orgánumai, 2. de egyszersmind a törvények őrei is. Ebben a szerkezetben nehezen érvényesíthető a hatalom megosztásának elve, hisz a közvetlen – megyei – végrehajtó szinten, a hatalomgyakorló tisztviselőkar nem volt elválasztva a döntést hozó testületektől. Ebből adódott, hogy a megyei élet speciális gyakorlati kérdéseit nem lehetett megoldani az általános teóriák eszközeivel. Ahogy Kossuth mondta: ez olyan lenne, mintha rőffel mérnénk a gabonát.

A megoldás Kossuth szerint a statutárius jog törvényesítése lehet. Miután a megyék oly önálló municipiumok, melyek egyrésztől a törvényhozó hatalom részei, másrésztől a végrehajtó hatalom orgánumai, harmadrészt a törvények őrei, s végül közigazgatási törvényhatóságok – ebből természetesen következik a statutárius hatalom igénye.²⁰ Hogy ez ne abszorbeálja a státushatalom egyéb ágait, határt kellett szabni a municipiális hatáskörnek: mégpedig úgy, hogy törvény ellen statútumot alkotni nem szabad.

Elég általánosnak tűnhet ez utóbbi megszorítás, de következetes betartása kiiktathatta a föderalizmus veszélyét, hisz a király szentesítési joga alkotmányos egyensúlyi elem, másrészt nálunk nem volt olyan szövetséges törvényhozás, mint az USA-ban, ahol az egyes státusok beligazgatásába egyáltalán nem avatkozhatott be. Míg Magyarországon a megyéknek bármely statútuma azonnal elvesztette minden erejét mihelyst szemben találta magát a törvényhozás akaratával.

Kossuth megye-konceptióját más alapokról támadták a centralisták, saját elvbarátai.²¹ Többek között ez a támadás láttatta be Kossuthat, hogy a megyei rendezésnek sokkal korszerűbb módját kell kidolgozni, mint a statutárius jog, mert az hosszabb távon mégiscsak az állami felbomlás tendenciáját erősíti.

Különösen élesen vetődött fel a kérdés a nemzeti állam eszméjének erősödésével párhuzamosan. A konzervatívok megye-elképzelése az alkotmányos tényezők zavartalan együttműködéséből indult ki. Annak biztosítása az anyagi és szellemi fejlődés előfeltétele, ami a jelenlegi megyei autonómia kormányal szembeni korlátozását írja elő. Kossuth ellenben 1844-ben felvetette a magyar formákhoz szabott valódi népképviselést. Ez szerinte nem más, mint szabadság és alkotmányos jog minden inagarnak, a szabadság gyökeréből hajtó nemzeti jólét.²² Ha azonban ez a népképviselés, akkor minden lépés az alkotmányos szabadság közös élvezete irányában egyben halálos dőfés a municipiális szervezet ellen, mely akkori formájában éppen nem kedvezett az egyéni szabadságnak, de útját állta az erők egyesítését föltételező demokratikus fejlődésnek is.

A kérdés ezentúl tehát így hangzott: lehet-e képviseleti rendszer behozatalával a megyei rendszert az alkotmányos szabadság érdekében konzerválni. Ha minden gyökeres rendezésnek a szabadság és nem a szabadalom az alapja, akkor az úgynevezett incapacitások kirekesztésére építő konzervatív rendezési terv lehet, hogy csökkentette volna a hirtelen támadt szabadság zavaros elemeit, de megerősítette volna a taktusrá mozzatott szolgaság békenyugalmát.²³ Ez már csak azért is elfogadhatatlan volt Kossuth számára, mert a nem nemes tényezők cselekvőképessé tételének konzervatív ellenzése implicité magában foglalta a nemesi tömegek kirekesztését is. Így kapcsolódott össze az autonóm municipalitások történeti értéke az egyéni szabadság igényével. Ebben az összefüggésben az autonómia nem más mint a törvényesen előírt korlátok közötti szabad cselekvés lehetősége minden egyén számára. A municipium csak így felelhetett meg annak az elvárásnak, hogy azok a szabadság orgánumai legyenek.

Továbbra is problematikus maradt azonban, hogy az így átszervezett megyei autonómiák hogyan illeszthetők bele a polgári parlamentarizmus kereteibe. Ezt a kérdést legelősebben a centralisták vetették fel. A centralisták törekvése ugyanis a magyar nemzeti állam eszméjét valósággá tenni, amit a nemzeti erők állami szintű központosításával, a polgári parlamenttel és felelős kormánnyal kívántak elérni. Most derült ki, hogy Kossuth a municipalizmus kérdésében sokkal közelebb állt a konzervatívokhoz, mint a doktrinerekhez. Előbbiekkel csak annyiban különbözött, hogy Kossuth a megyék segítségével remélte a reformokat a kormány ellenére is keresztülvinni, míg a konzervatívok azt hitték, hogy a municipalizmus fenntartásával konzerválhatják a rendi alkotmányt, a kiváltságok rendszerét. A célok tehát különböztek, de az eszköz ugyanaz maradt.

A centralisták viszont nagy fába vágták a fejszéjüket, mikor ki akarták a magyar közvéleményből irtani azt az előítéletet, hogy igazi alkotmányos élet csak a törvényhatósági szervezetekben lehetséges.²⁴ Úgy gondolkodtak, ha a megyei szerkezet összefér a célbavett haladással a megye anélkül is fejlődési faktor lehet, hogy lényegesen változtatnának rajta. Ellenben ha az ellenkezője igaz, akkor vagy le kell mondani a haladásról, vagy be kell ismerni a megye célszerűtlenségét, s meg kell azt szüntetni. Az alternatívát akként döntötték el, hogy municipiális szerkezet és haladás egymást kizáró fogalmak, mert alkotmányos országban a haladásnak három föltétele van. Úgy mint: 1. jól rendezett törvényhozás, 2. rend, 3. szabadság. Az elsőről nem lehet szó ott, ahol az országgyűlés nem az egész nemzetet képviseli, ahol a közigazgatás egysége és felelőssége hiányzik. De gyöngye lábón áll az egyéni szabadság is ott, ahol az ötvenkét megye önkényétől függ, ahol ugyanazok a testületek gyakorolják a közigazgatást és igazságszolgáltatást, melyek a törvényhozásra is döntő befolyással bírnak.

Megcáfolták azt az érvet is, mely szerint a megye azért nem helyettesíthető alkotmánybiztosíték, mert az állami függetlenséget csak a nemzetiség fenntartása biztosítja, a nemzetiség fenntartására pedig nincs alkalmasabb eszköz, mint a megye. Ezzel szemben Eötvös kimutatta, hogy Magyarországon csak a törvényhozás lehet magyar, éppen ezért a magyarság helyzete annál szilárdabb, mennél nagyobb ama befolyás, melyet a törvényhozás az ország egyes részeire gyakorol.²⁵ A megyei szerkezet, mely épp a törvényhozási befolyást gyengíti, a magyar nemzetre csak veszedelmes lehet.

Jól látta Kossuth, ha fenntartás nélkül elfogadja e nézeteket, ugrást hajt végre a sötétbe. Az adminisztrátori rendszer idején lemondani a nemzeti ellenállás leghatékonyabb intézményéről egy liberális idea kedvéért, legalábbis kockázatos lett volna. Amikor Kossuth 1848-ban mégis elfogadta a felelős kormányzat elvét, akkor teljes joggal lehetett hinni, hogy az osztrák befolyás a magyar kormányszékekre végleg megbukott. Ebben a helyzetben kisebb kockázattal lehetett a kormánynak több hatalmat adni, mint a megyének. Kossuth azonban felelős miniszterként is megmaradt azon a véleményen, hogy a minisztérium felelőssége csak addig alkotmányos, míg nem számolja fel a municipalizmus alapjait. A szabadságnak ugyanis nincs nagyobb ellensége, mint a túl sok kormányzás, mely megbénítja az egyén, a család, a közösség maga körében végzett szabad mozgását.²⁶

Ha most a modern francia állámnézet szempontjai felől közelítünk e vitához, megállapíthatjuk, hogy az önkormányzat nem egyéb, mint az egyéni szabadság elvének alkalmazása a községekre, vagyis az államon belül lévő területi jellegű tagozatokra. Decentralizáció, s mint ilyen a meglévő állami akarategység ellentéte, hisz természeti jognak tekinti, hogy jogsértés nélkül saját ügyei intézését egyetlen szabad lénytől sem lehet elvonni. Tehát eszerint az ön-

kormányzat semmitféleképp az államtól átruházott, az államból származó hatalomkör. Eötvös fölfogása átveszi Rousseau elméletét, az önkormányzati jogot a közösségek veleszülött jogának tekintette.

Pedig a modern államelmélet az önkormányzatot az állami végrehajtó hatalom részének tartja, nem másnak, mint az állam kormányzatában és közigazgatásában való közreműködésnek.²⁷ Eötvös nem helyezte kellő súlyt arra, hogy a megyei intézményeknek sokkal lényegesebb vonása volt az, hogy benne országos feladatok oldottak meg, mint az, hogy saját ügyeiben törvénykezzen. A megye fogatkozása nem abban állott, hogy országos ügyekkel foglalkozott, hanem hogy azt törvényhozói s nem közigazgatói minőségében tette. Másrészt az országos kormányzat végrehajtó hatalmát nem megosztani, hanem kiszajátítani akarta. A modern önkormányzat nem azonos sem Kossuth, sem Eötvös elképzelésével, mert az nem az államtól független hatalmi szerv (mint az egykori vármegye volt de facto) de nem is a helyi testületeket a természet jogán megillető eredeti, az államtól idegen hatalmi kör. Hanem ellenkezőleg, az állam végrehajtó hatalmának szerves kiegészítő része.

Jegyzetek

1. Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól. Pest, 1841. 41. p.
2. Uo. 43. p.
3. Kossuth Lajos Hírlapi Czikkei I. köt. S. a. r.: Kossuth Ferenc. Bp., 1906. 181. p. [a továbbiakban: *Czikkek*]
4. Czikkek, I. – Városi szavazatjog I. 193. p.
5. Kmetty Károly: A magyar közjog tankönyve. Bp., 1907. 438. p.
6. Gróf Dessewffy Aurél Összes Művei. S. a. r.: Ferenczy József. Bp., 1887. 18. p. [a továbbiakban: *Dessewffy*]
7. Kemény Zsigmond: Forradalom után. Pest, 1850. 112. p. [a továbbiakban: *Kemény*]
8. Kossuth Lajos Összes Munkái. VI. köt. S. a. r.: Barta István. Bp., 1966. 453. p.
9. Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, küzdelmei. II. köt. Bp., é. n. 103. p. [a továbbiakban: *Beöthy*]
10. Kossuth Emlékkönyv. I. Bp., 1952. 25. p.
11. Beöthy. II/2. 53. p.
12. Czikkek, I. 350. p.
13. Dessewffy, 108. p.
14. Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története. Bp., 1946. 523. p.
15. Dessewffy Aurél. 1887, 59. p.
16. Kemény, 77. p.
17. Dessewffy, 20. p.
18. Czikkek, I. 242. p.

19. A Magyar Nemzet Története, 9. köt. Szerk.: Szilágyi Sándor. Bp., 1897. 520. p. [a továbbiakban: *A magyar...*]
20. Czikkek, I. 237. p.
21. Eötvös József: Reform és hazafiság. I. köt. Bp., 1978. 382. p. [a továbbiakban: *Eötvös*]
22. Kossuth Lajos Czikkei II. köt. S. a. r.: Kossuth Ferenc. Bp., 1911. 231. p. [a továbbiakban: *Czikkek II.*]
23. Czikkek, II. 229. p.
24. A magyar... 643. p.
25. Eötvös, 378. p.
26. Beöthy, II. 258. p.
27. Csekey István: Magyarország Alkotmánya. Bp., 1943. 198. p.

Gróf Desseffy Aurél, a „fontolva haladók” konzervatív reformirányzat vezetője, akivel Kossuth a municípiumok kapcsán is ütköztette eszméit
Franz Eybl kőmetszete

Hermann Róbert**Kossuth és tábornokai**

A szabadságharc tábornokainak többsége – Bona Gábormak a századosi karról szóló könyvcímét parafrázálva – Kossuth Lajos tábornoka volt. A továbbiakban arra a kérdésre keressük választ, hogy 1848–49-ben milyen időbeli megoszlásban, milyen szempontok alapján nevezte ki Kossuth e tábornokokat.

Már a Batthyány-kormány időszakában kiderült, hogy a Magyarországon állomásozó cs. kir. hadsereg felős vezetése nem túl nagy rokonszenvvel figyeli a magyar polgári átalakulást, s különösen a Habsburg-birodalmon belüli önálló magyar állam megteremtését. A miniszterelnökök köszönhetően ugyan ideig-óráig sikerült biztosítani e többnyire a császár szolgálatában megőszült vezérőrnagyok, altábornagyok és tábornagyként legalább passzív engedelmességét, de 1848 októberében egyes főhadparancsnokságok (az erdélyi és a bánági) vezetői, illetve az alájuk rendelt hadosztály- és dandárparancsnokok egymás után mondták fel az engedelmességet a magyar kormánynak. A magyar kormányzat a megmaradottak lojalitásában sem lehetett teljesen bizonyos. A két hadsereg közül az egyiket 1848. szeptember végén három olyan tábornok (Móga altábornagy, Holtsche és Teleki vezérőrnagy) vezényelte, akik 1848 előtt az uralkodótól nyerték el tábornoki rangjukat, s egyikük, Teleki, 1848. szeptember közepén már közel állt ahhoz, hogy a Batthyány-kormány lemondása után megtagadja az engedelmességet a magyar országgyűlésnek. A szeptember 29-i pákozdi csatát megelőző sukorói haditanácson szintén kiderült, hogy e tisztek nem ismerik el feltétel nélkül a magyar országgyűlés joghatóságát. A délvidéki (bácskai és bánági) mozgó seregek közül a bácskaiak szintén egy 1848 előtt kinevezett vezérőrnagy (Friedrich Eder) vezényelte, a bánági egy ezredes alatt (Vetter Antal) állt. A várak és erődök többségének parancsnoka szintén 1848 előtt kinevezett tábornok volt.

Az 1848 szeptember–októberében bekövetkezett politikai események (a Batthyány-kormány lemondása, a horvát betörés, Lamberg meggyilkolása, az október 3-i császári manifesztum) következtében a Magyarországon szolgáló cs. kir. tisztek tömegesen hagyták el a magyar szolgálatot, vagy fordultak szembe a magyar kormánnyal. Annál is inkább, mert eleddig ezek a tisztek az uralkodó iránti hűséget még úgy-ahogy össze tudták egyeztetni (ha akarták) a magyar országgyűlés és kormányzat iránti lojalitással. Lamberg halála és az október 3-i, a magyar országgyűlést feloszlató uralkodói manifesztum után mindazok, aki számára az uralkodónak tett eskü és a birodalom egysege fontosabb volt a magyar alkotmányra tett esküinél, elhagyták a magyar oldalon maradó alakulatokat. A Batthyány Lajos miniszterelnök eltávozása, majd lemondása után az ország irányítását átvevő országgyűlési „bizottság”, az Országos Honvédelmi Bizottmány számára tehát létkérdés volt, ki tudja-e pótolni a katonai felső vezetésben támadt hiányokat, talál-e alkalmas és politikailag lojális tiszteket a megüresült vezred-, dandár-, hadosztály-, esetleg hadtest- vagy hadseregpáncsnoki posztokra.

Az elsőként kinevezett Kiss Ernőt még Batthyány miniszterelnök rendelte a fővárosba szeptember 15-én, amikor úgy tűnt, Teleki Ádám árulása miatt sürgősen új pa-

rancsnokot kell találni a dunántúli hadsereg élére. Másnap azonban a nádor elvállalta a fővezérséget, majd őt Móga János altábornagy váltotta fel. Ezzel a Kiss személyéhez fűződő tervek lényegében értelmüket veszítették. Kiss szemlélként részt vett a pákozdi csatában. Nem sokkal a csata után pedig elhagyta a tábornokot, s visszatért Nagybecskerekre. Kossuth távollétében az OHB semmilyen módon nem intézkedett Kiss kinevezése ügyében. Kossuth azonban már egy hónappal korábban, szeptember 4-én – Kiss perlaszi győzelmének hírére – azt akarta elérni a képviselőházban, „*hogya Ház kívánja, hogy generálissá neveztessék*”. Betegsége miatt azonban az indítványt nem tudta megtenni.¹ Szeptember 6-án arról írt a Mészáros hadügyminisztert ideiglenesen helyettesítő Szemere Bertalan miniszterelnöknek, hogy ha Kiss Ernő néhány ezer embert kapna, bevonná Pancsovát, „*s ezzel többet használna, mint a verbászi tábor parancsnokai minden aluszékony téltenségökkel*”.² Október 5-én, második alföldi toborzójának végén pedig kiálványában azzal biztatta a tiszántúli törvényhatóságokat, küldjék önkéntes csapatokat „*hazánk kedveltjéhez, a rácok ostromához, Kiss Ernőhöz, kinek zászlójával a szerencse és győzelem jár*”.³

Kiss tábornoki kinevezését Kossuth nem csak az OHB tagjaival egyeztette, hanem egy másik, Kiss előtt egy nappal – titokban – tábornokká kinevezett személlyel, Görgei Artúrral is. Kiss tábornoki kinevezése mellett több tényező is szólt. Elsősorban az, hogy a magyar hadseregben szolgáló volt vagy tényleges cs. kir. ezredesek közül ő volt az egyetlen, aki sikert produkált: szeptember 2-án bevette a zerebek perlaszi táborát. Kiss politikailag is megbízhatónak tűnt, hiszen a Lamberggel történetek ellenére sem adta be lemondását, hanem visszautazott a nagybecskereki főhadiszállásra.⁴

Kiss volt tehát az *első hivatalosan kinevezett* honvéd tábornok. Kinevezését azonban egy nappal megelőzte egy másik, Kissnél meredekebb ívű karriert befutó, személyiség tábornoki előléptetése. Görgei Artúr, aki kilépett cs. kir. főhadnagyként jelentkezett a magyar honvédségbe, 1848. júniusában még százados, augusztus 29-én már őrnagy volt. Urbán Aladár kutatásai szerint őrnagy kinevezetése után előbb Ivánka Imrével együtt, majd egyedül is felkereste Kossuthot. A Batthyány-kormány lemondása és Batthyány ügyvezető miniszterelnöki megbízatása után pedig szeptember 13-án szabályosan felajánlotta majdani szolgálatait Kossuthnak, mint a volt pénzügyminiszter „*életre-halálra kész embere*”. Kapcsolatuk a későbbiekben is megmaradt, s Kossuth alföldi toborzóját során is érintkeztek egymással. Október 7-én, amikor Kossuth már visszaérkezett a fővárosba, az OHB – Kossuth tényleges közreműködése nélkül, de valószínűleg az ő tudatával – ezredessé léptette le. Október 9-én, az ozorai győzelem után Kossuth magához rendelte Görgeit, „*hogya azon eszmének kivétele iránt, mely bennünket jelenleg foglalkoztat, Önnel személyesen értekezessünk*”. A találkozóra október 11-én került sor, Madarász Lászlónak a jelenlétében, aki Kossuth toborzóját idején Görgei karrierjének egyik legbuzgóbb és leghatásosabb támogatója volt az OHB-ben. Görgei emlékezése szerint jelen volt egy másik, vele együtt ezredessé előléptetett bajtársa is. Görgei István – s az ő nyomán mások – szerint ez a személy gróf Lázár György, az I. honvédzászlóalj parancsnoka volt.⁵

Görgei szerint Kossuth közölte velük azt a szándékát, hogy több honvéd tőzstisztelet tábornokká kíván előléptetni. Ezt azzal indokolta, hogy a dunántúli hadseregnél bármelyik pillanatban várható az ott lévő tábornokok, Móga, Teleki és Holsche lemondása.

Kossuth tervét mind a jelenlevő ezredes, mind Görgei helytelenítette. Érvelésük lényege az volt, hogy az OHB ezáltal méltánytalanságot követne el, s megsértené a hadseregben szolgáló, a honvédtisztek többségénél rangban idősebb sereztoldi tiszteteket. Mindketten azt javasolták, hogy az OHB inkább a sereztoldi törzstiszteiket léptesse elő, s igyekezzen megnyerni az önvédelmi harc ügyének. Kossuth ezek után személyi javaslatokat kért. Görgei kijelentette, hogy ő nem ismeri Móga seregének tisztikarát; a jelenlevő másik ezredes azonban megnevezett néhány személyt, majd távozott. Kossuth ezután ismertette Görgeivel „azon eszmét”, amelynek megtárgyalása végett magához rendelte. Kossuth elmondta, hogy az OHB gyanakszik Mógára és környezetére, ugyanakkor Csány László kormánybiztos megbízhatónak mondja őt. Görgeinek tehát a táborba kellene mennie, s ki kellene puhatolnia a főhadiszállás hangulatát, és megakadályozni az esetleges árulást. Görgei a megbízatást elfogadta, azzal, hogy ha a gyanú bebizonyosodna, neki legyen joga az árulást meg is akadályozni. Kossuth ezt a feltételt is elfogadta, s Madarász László meg is írta Görgei tábornoki kinevezését, amit aztán Kossuth is aláírt. A kinevezést azonban Görgei nem kapta kézhez. Valószínűleg azért nem, mert az OHB már október 8-án teljhatalmú megbízottként a táborba küldte ifj. Pázmándy Dénest, a képviselőház elnökét, s Kossuth és Madarász Pázmándy jelentéseitől tették függővé Görgei megbízatásának érvényesítését. Erre mutat az is, hogy a kinevezési okmányt nem adták át Görgeinek, hanem megküldték Pázmándynak. Pázmándy egyébként október 13-án még nem kapta kézhez Görgei kineveztetését; ezen a napon ugyanis Luzsénszky Pállal, Bónis Sámuellel és Csány Lászlóval közösen írt jelentésében javasolta Görgei és Lázár György ezredesek tábornoki kineveztetését, *„mert biztos generáljaink nincsenek, a generálban pedig jóakarát, hazafüiti buzgalom és mindenek felett judicium szükséges”*. Emellett Kossuth ilyen súlyú ügyben az OHB többi tagjával is egyeztetni akart, ami meg is történt. Görgei tábornoki és Ivánka Imre ezredesi kinevezését Nyáry Pál hozzájárulásával küldték meg a táborba.⁶

Görgei és Kossuth beszélgetésének első eredménye volt Kiss Ernő már említett kinevezése, de úgy tűnik, az itt elfogadott elveknek a hónap végéig előléptetett személyek tábornoki kinevezésében is komoly szerepük volt. Október 22-én Kossuth azt írta Nyáry Pálnak, hogy *„ha valami képes volna saját embereinket elidegeníteni, bizonyosan elidegenitné az, ha olyan emberek praeteraltatnának [mellőztetnének], kiknél az érdemhez régi szolgálat csatlakozik”*.

Október 18-án – egy esetleges francia és angol közvetítési ajánlat híreről értesítve – Kossuth a táborba ment, s immáron harmadik toborzóját kb. 10 000 főnyi, többségében nemzetőrökből és frissen felállított honvédszászlóaljokból álló erőt gyűjtött össze. Október 19-én érkezett meg gözhajón Komáromba, s az őt fogadó várparancsnokot, az OHB által szeptember 30-án kinevezett Majthényi István ezredest „tábornoknak” szólította. *„Kérem ezt egy diplomával verifikáltatni”* – írta az OHB-nak. Majthényinek komoly érdemei voltak abban, hogy az erőd 1848 szeptemberében magyar kézre jutott, s néhány nappal korábban Majthényi visszautasította mind Latour osztrák hadügyminiszter, mind Jellačić felhívását az erőd átadására. Az OHB eleget tett Kossuth kérésének, s október 20-án *„azon különös érdemeinél fogva, melyeket a haza iránt a nagy fontosságú várnak megmentése által tanúsított”*, tábornokká nevezte ki Majthényit. A kinevezés e szokatlan formája miatt azonban Nyáry Pál, az OHB helyettes elnöke tiltakozott, s

nemes egyszerűséggel sarlatánériának minősítette Kossuth eljárását. Kossuth részben Majthényi érdemeivel indokolta ezt, részben a pozíció fontosságára hívta fel a figyelmet: „*Olyan várnak parancsnoka, hol előtte sohase volt kisebb ember, mint generális, alaltvalói közt csak úgy hemzsegnek a törzstisztek... Szeretném tudni, hogy ha például Görgei, mint generális néhány napok múlva berukkolna Komáromba, miként lehetett volna Majthényi állásának anomáliáján segíteni, ha én első tábornoknak ki nem nevezem. A hatalommal nem kell visszaélni, de élni kell.*”⁷

Az OHB Kossuth távollétében is foglalkozott tábornoki kinevezésekkel. Az ozorai győzelem után a főszerephez visszarendelt, de azután saját elhatározásából Zala megyébe vonuló Perczel október 17–18-án felszabadította a Muraközt. Perczel erről szóló október 17-i jelentését október 20-án felolvasták a képviselőházban is. Ezután az elnöklő Pálffy János a Ház helyeslésétől kísértetve „*Perczel Mór derék hazánkfia és ezredesünknek, a táborában levő tiszteknek, s általában az összes seregének a Ház teljes méltánylatát és köszönetét*” nyilvánította. Madarász József – aki bátyjától, Lászlótól már tudhatott Perczel és Görgei összetűzéséről, és Görgei október 11-i tábornoki kinevezéséről – kifejtette, hogy „*Magyarhonnak leginkább vezérekre levén szüksége, oly egyvéneket dhajt vezértisztei közé számíthatni, kik a haza polgári pályáján jártasok levén, a katonai pályán is a hazának szerencsés szolgálatokat tehetnek*”. Ezért ő bizton reméli „*a Honvédelmi Bizottmány által Perczel Mór vezér és polgártársunknak a haza iránti érdelmeinek jutalmazásául nemsokára a tábornoki méltóságra felemeltetését*”; s bár ezt a Ház nem határozza el, az OHB előtt a Ház rokonszenve „*tudva levén, ez kötelességének fogja ismerni a kinevezést minél előbb sikeresíteni*”. Az OHB pedig külön levélben közölte Perczellel, hogy a képviselőház határozata alapján „*a vezérségre leendő előléptetéseknél*” iránta „*különösen tekintettel*” kell lennie. „*Ezt addig is, míg maga útján közölhetnök, Önnel előlegesen közölni kedves kötelességünknek ismerjük*”. Magát a kinevezést azonban Kossuth beleegyezéséig elhalasztották.⁸

Október 22-én az OHB elrendelte Bakonyi Imre és – valószínűleg Pázmándy és társai október 13-i javaslatára – Lázár György ezredesek vezérőrnagyi kinevezését, október 16-tól számítandó ranggal és illetménnyel. A két kinevezést a hadügyminisztérium és az Országos Nemzetőrségi Haditanács közé is tette. Az OHB azonban – úgy tűnik – nem értesítette róluk Kossuthot.⁹

Kossuth október 23-án érkezett meg a lajtai táborba. A Lajtánál megtorpanó magyar főszereg katonai és politikai okokból egyaránt késlekedett a forradalmi császárváros megsegítésével. Kétszer is átlépte a határt, de mindkét alkalommal vissza is tért a Lajta jobb partjára. A Bécs alatt álló cs. kir. erők már Windisch-Grätz tábornagy főszeregének beérkezése előtt túlerőben voltak, s Kossuthnak minden ékesszólását latba kellett vetnie, hogy rávegye a sereg tiszti karát a Lajta immár harmadik átlépésére. Kossuth aggodalmai valóra látszottak válni. Móga és környezete szakmai érvekkel tiltakoztak az újabb támadás ellen, de látszott rajtuk, hogy aggasztják őket a támadás politikai következményei is. Október 24-én futár érkezett a táborba Windisch-Grätzről. A tábornagy felszólította a volt cs. kir. tisztet, térjenek vissza a császári lobogók alá. A tisztikar – még Kossuth távollétében – úgy döntött, nem engedelmeskedik a parancsnak, de a határt sem lépi át, mert „különbön akasztófa vár rájuk”. Erről Móga értesítette Kossuthot is. Kossuth kijelentette, tisztába akar jönni a tiszti kar szándékaival; „*jobb szeretem, ha fele elmegy, mintsem hogy az egész határozatlan és kétkedő maradjon; azért minden tisztől nyilatkozatot kívánok*”. Október 25-én meg is kapta e nyilatkozatot. Ezt követően a tiszti kar előtt felolvasta Windisch-Grätz felhívását, s a saját válaszynilatkozatát, majd beszédet mondott. Ebben ugyan hibáztatta, hogy a magyar hadsereg nem üldözte megfelelő időben Jellačićot, de méltányolta a tisztikar morális szempontjait. A beszéd hatására több tiszt visszavonta benyújtott lemondását.

Nem úgy a tábornokok. Móga betegségére hivatkozva kérte nyugalmazását; Holsche kijelentette, hogy ő bizony jelentkezni akar Windisch-Grätznél. Kossuth sajnálta Holsche távozását, „*mert derék és a seregben kedvelt vezér*”, s csak kötelezvény ellenében engedte meg távozását. Teleki Ádámról hallomásból tudta, hogy távozni készül. „*Isten hírével*” – írta róla. Kossuth úgy vélte, rossz hatású lenne, „*ha az elhatározás percében nem volna egy régi generálisunk sem*”, s ezért Mógát néhány napig maradásra kérte. Az altábornagy ezt meg is ígérte.

Kossuth tehát október 25-én megírta az OHB-nak, „*hogy néhány generálisra van szükségünk*”. Másnap pedig arra hivatkozva, hogyha az ütközet pillanatában nem akarja tábornokok nélkül hagyni a sereget, kénytelen lesz Görgei tábornoki kinevezését kézbesíteni, „*a szükséges regardok [tekintetek]*” szempontjából javasolta Lázár György és Schweidel József ezredesek tábornoki kinevezését. (Schweidel még Lázárral együtt, október 11-én léptette elő ezredessé az OHB.) „*Nehogy emiatt másutt kellemetlenségek támadjanak*”, Kossuth kérte, hogy az OHB nevezze ki tábornokká Vetter Antalt, Bakonyi Sándor és Perczel Mór ezredeseket. Vetter és Bakonyi esetében a rangidősségre való tekintettel indokolta a kinevezést; Bakonyi már 1848 előtt ezredes volt, Vetter pedig szeptember 22-én még Batthyány léptette elő. Emellett Vettert az OHB október 20-án a honvéd tábornok (vezérkar) főnökévé nevezte ki; új beosztása is indokolta tehát előléptetését. A kétes eredetű ranggal rendelkező Perczel esetében más típusú kellemetlenségekre is gondolhatott Kossuth. Arra, hogy a Görgeivel rossz viszonyban lévő ezredes aligha bocsátaná meg, ha Görgeit előbb neveznék ki tábornokká, mint őt...¹⁰

Nem várta meg viszont az OHB Kossuthot négy másik tábornoki kinevezéssel. Miután Erdélyben kitört a román lázadás, Puchner főhadparancsnok pedig felmondta az engedelmességet, kulcsfontosságúvá vált, hogy az ott állomásozó cs. kir. alakulatok hűségét biztosítsák. Az október 16-i agyagfalvi székely nemzeti gyűlés után báró Vay

Miklós királyi biztos javasolta az OHB-nak Baldacci Manónak, az 51. gyalogezred; Dobay Károlyank, a 15. (2. székely) határőr gyalogezred és Sombori Sándornak a 11. huszárezred parancsnokainak kinevezését. (Franz Dorsnerét, a 14. [1. székely] határőr gyalogezred ezredesét nem!) Baldacci a felső-, Sombori az alsó-erdélyi magyar csapatok parancsnoka, Dobay ez utóbbiak parancsnokhelyettese volt. Az OHB a javaslatot jóváhagyta, s október 27-én már arról értesítette Vayt, hogy a Hadügyminisztérium neki fogja megküldeni a kinevezéseket, de „ezeket csupán az esetben kézbesítse az illetőknek, ha ezekben ügyünk hű pártolói fogja megismerni, s tettükért a felelősséget elvállalja”.¹¹ A magasrangú cs. kir. tiszték megnyerését szolgálta Fackh József ezredes, óbecsei dandárparancsnok kinevezése. Fackh október 13-án Földvárnál megvert egy szerb oszlopot; kinevezését tehát – Kiss Ernőéhez hasonlóan – egy harcéri siker magyarázta.¹²

Október 11–27. között az OHB összesen tizenkét honvéd vezérőrnagyot nevezett ki. Közülük összesen hat fő szolgált ezredesként 1848 előtt. A többiek előléptetését elsősorban a „kádérhiány” indokolta; hiszen egyedül Vetter ezredesi rangja volt egy hónapnál (!) régebb; a többiek ezredesi és vezérőrnagyi kinevezése között Görgei esetében csupán 4 (!), a többieknél 17–20 nap telt el. Ha ehhez hozzátesszük, hogy Görgei és Schweidel az alezredesi fokozat átugrásával lett őrnagyból ezredes, világossá válik, milyen fontosnak tartotta Kossuth és az OHB a honvéd tábornoki kar megeremtését. A tizenkét vezérőrnagyból 1849 január elejéig hét fő hagyta el az önvédelmi harctáborát.

A Kossuth által a lajtai táborba eszközölt kinevezéseknek komoly szereptik volt abban, hogy az október 30-i schwechati vereség után a hadtest szervezeti keretei nem bomlottak fel. A hadtest (majd hadsereg) parancsnokságát Kossuth november 1-jén Görgeire bízta, a dandár- és hadosztályparancsnoki posztokat többnyire szintén az újonnan kinevezettek vették át.¹³

Furcsa módon került sor az egyetlen november folyamán eszközölt vezérőrnagyi kinevezésre. Répásy Mihályt az OHB október 11-én léptette elő őrnagyból a 6. (Württemberg) huszárezred ezredesévé. Valamilyen oknál fogva azonban Kossuth őt nem javasolta tábornoki kinevezésre október 26-án. Igaz, Répásynak ekkor még nem voltak harcéri érdemei. November 4-én Kossuth már tábornokként emlegette, s Görgei javaslatára őt bízta meg a huszárezredék pótlóvezetésének ügyével. Mészáros hadügyminiszter ugyan morgott amiatt, hogy egy frissen előléptetett tábornok a hadügyminisztérium ügykörébe tartozó feladatra nevezet ki tábornoki rangban valakit, de aztán lenyelte ezt a sérelmet. Répásy tábornoki kinevezését azonban csak december 2-án publikálta a Közlöny.¹⁴

November folyamán újabb tábornoki kinevezésekre nem került sor. Decemberben pedig egyedül a délvidéki, a bácskai és bánági hadtesteknél nevezte ki három vezérőrnagyot. Eder vezérőrnagyot, a bácskai hadtest parancsnokát, november 12-én Észék erődjének parancsnokává nevezték ki. Az ő helyét az eddig dandárparancsnokként szolgáló Bakonyi vezérőrnagy vette át. December elején előbb a szintén dandárparancsnokként szolgáló Fackh vezérőrnagy majd Bakonyi is szabadásra távozott. Bakonyi helyére az eddig dandárparancsnokként szolgáló Esterházy Sándor ezredes került. A kinevezéseknek a cs. kir. hadseregben megszokott rendjében itt némi törés következett be, hiszen Esterházy így megelőzte volt ezredesét, Vécsey Károlyt. Vécsey a kinevezésről értesül-

ve, december 30-án tiltakozott. A tiltakozás ekkor már érvényét veszítette, hiszen az OHB december 28-án mind Vécseyt, mint Damjanich János ezredest, a bánsági hadtest hadosztályparancsnokát tábornokká léptette elő.¹⁵

E két kinevezést azonban megelőzte egy másik előléptetés, s ez szolgált e kettő magyarázatául is. December 22-én Kossuth altábornaggyá nevezte ki Kiss Ernőt, aki ekkor a bánsági hadtest parancsnoka volt. Kossuth Péterváradot, „az alvidék erős kulcsát”, s ezzel együtt a szlavóniai főhadparancsnokságot akarta Kissre bízni. Blagoević Imre altábornagy, főhadparancsnok beteget jelentett; Johann Zahn altábornagy, pétervárad-i hadosztályparancsnok, akire Blagoević a parancsnokságot bízta, „aggott kora” miatt (68 éves volt) nem látszott alkalmasnak e poszt betöltésére. Kossuth Kiss tetszésére bízta, hogy a főhadparancsnokságot veszi-e át, avagy a bánsági hadtest vezetését viszi tovább. Ha Kiss nem fogadja el a szlavóniai főhadparancsnokságra vonatkozó ajánlatot, Péterváradot akkor is biztosítani kell. Ezt szolgálta egy másik áthelyezés. Csuha Antal cs. kir. alezredes, október vége óta honvéd ezredest Kossuth pétervárad-i dandárparancsnokká és helyettes várparancsnokká nevezte ki ekkor. Ugyanakkor a cs. kir. főszereg betérése miatt Kossuth és az OHB Pest környékén egy tartalékhadtestet akart összevonni, s ennek parancsnokságát Damjanichra akarta bízni. Ha mind Kiss, mind Damjanich eltávozna a hadtesttől, a parancsnokságot valakire rá kell bízni. A bánsági hadtestnél azonban csupán egy ezredes szolgált ekkor: Vécsey Károly, a 2. huszárezred parancsnoka. Az ügyet tovább bonyolította, hogy Damjanich beteg volt, s előbb Nagybecskereken, majd Szegeden feküdt. Kossuth Kissnek írott levelében már jelezte, hogy Damjanichot vezérőrnaggyá akarja előléptetni, de kérte, hogy a forma kedvéért ezt Kiss „*ajánlata és felterjeszése előzze meg*”. Ugyanakkor kifejtette, hogy a tartaléksereg szervezéséről azonnal kell intézkedni, s ezért Damjanichot felgyógyulása után valószínűleg a Bánsághra fogják továbbra is alkalmazni. Ezt – a tábornoki kinevezésre vonatkozó ígérettel együtt – megírta Damjanichnak is, s a meleg hangú levélben mielőbbi gyógyulást kívánt az ezredesnek. Furcsa, hogy Kossuth miért írta meg a tartaléksereg élére történő kinevezetés lehetőségét Damjanichnak, ha az ezredes beteg volt? Valószínűleg abban reménykedett, hogy Damjanich, ha meggyógyult, Szegedről a fővárosba siet a parancsnokság átvételére. Damjanics azonban december 24-én közölte, hogy még mindig beteg. Kossuth bevárta Damjanich válaszát, s csak ezután nevezte ki a tartaléksereg parancsnokává Répásy Mihály vezérőrnagyot. Kiss válaszában bizonytalansága miatt azonban mind Damjanichot, mind Vécseyt vezérőrnaggyá nevezte ki december 28-án.

Péterváraddal kapcsolatban Kossuth nem várta be Kiss válaszát, mert december 25-én arra a hírre, hogy az ottani főhadparancsnokság még mindig a cs. kir. hadügyminisztériummal levelez, utasította a hadügyminisztériumot: bizza meg Csuhat a pétervárad-i hadparancsnokság ideiglenes vezetésével.¹⁶

Az 1849. január 7-én lemondott a komáromi várparancsnok, Majthényi István. Kossuth előbb Meszlényi Jenő alezredest, sógorát nevezte ki várparancsnokká és ezredessé. A döntés méltánytalan volt, hiszen a vár erődítési igazgatója, Török Ignác már november 27. óta mérnökkari ezredes volt. Török tehát rangidős volt. Meszlényiben viszont volt annyi szerénység, hogy visszautasítsa Kossuth ajánlatát, s így a komáromi

haditanács kérésére Kossuth Török Ignácot vezérőrmaggá és várparancsnokká nevezte ki.¹⁷

Január elején Gaál Miklós, az aradi ostromsereg parancsnoka is megkapta vezérőrmagyi kinevezését. A fennmaradt forrásanyagból úgy tűnik, hogy Gaál kinevezésében nem csupán a már említett ésszerűség szempontjai játszottak fontos szerepet, hanem maga Gaál is, aki napról-napra merész tervekkel bombázta Kossuthot. Kossuth rendre felhívta Gaál figyelmét arra, hogy előbb Aradot vegye be, s csak utána foglalkozzon más tervekkel. Ám kétségkívül imponáltak neki az elméleti katonai szakértelmét megmecsillogtató ambíciózus ezredes (majd tábornok) nagyívű tervei. Ezzel magyarázható, hogy az 1849. január 3–25. közötti három hétben hat saját kezű levelet írt Gaálnak; ilyen „sűrű” levélváltásra a korábbiakban és a későbbiekben csupán Görgei, Bem, Perczel és Dembiński tehát a hadseregpáncsnokok esetében van példa!¹⁸

A harmadik kinevezés Csuha Antalé, Pétervárad parancsnokáé volt. Csuhat január 9-én léptette elő tábornokká Kossuth. Csuha sajátos pályát futott be 1848-ban. Cs. kir. tisztként került a nemzetőrség és honvédség ügyeivel foglalkozó Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz, de már 1848. június végén a délvidékre vezényelték. November 20-án Kossuth őt akarta kinevezni az erdélyi magyar csapatok parancsnokává. Csuha azonban nem fogadta el ezt a megbízást. Bem nevezte ki a felső-erdélyi hadsereg élére.¹⁹ December végén előbb helyettes, majd tényleges várparancsnokként került Péterváradra, s a hónap végétől már a főhadparancsnokság vezetését is ellátta. Január 9-én pedig honvéd vezérőrmaggá, azaz tábornokká nevezte ki Csuhat.²⁰

December és január fordulóján a honvédsereget a volt cs. kir. tábornokok mind-egyike elhagyta, de az október óta kinevezett honvédtábornokok közül többen leköszöntek. A már korábban nyugalmazott tábornokok közül jelentkeztek a cs. kir. csapatoknál Teleki Ádám, Franz Höltsche, Fackh József, Jovich István vezérőrmagok, Moga János, Emánuel Dietrich altábornagok. A szabadságolak közül így tett Bakonyi Sándor. A budai főhadparancsnokság vezetője és helyettese, Hrabovszki János és Mayer Ferenc altábornagok sem követték az OHB-t Debrecenbe. A Kolozsvár indokolatlan feladása miatt magyar hadiförvényszéki eljárás alá vont Baldacci Manó is bevárta a fővárosban Windisch-Grätz csapatait. Március végén jelentkezett a cs. kir. csapatoknál a december vége óta szolgálaton kívül levő Blagojević Inre és Johann Zahn altábornagy is. A reménytelennek látszó hadihelyzet miatt letette a hűségesküt az uralkodóra két Erdélyben szolgáló tábornok, Sombori Sándor és Dobay Károly is. Az aktív (sereg- vagy erődparancsnokként szolgáló) tábornokok közül összesen hárman hagyták el a honvéd sereget. Majthényi Istvánról már szoltunk. 1849 január elején Pesten köszönt le Lázár György, aki a megelőző két hétben a feldunai hadtest Duna-balparti hadoszlopának parancsnoka volt. Mind Majthényi, mint Lázár reménytelennek érezte a további küzdelmet, ezért döntött a leköszönés mellett.

1848. december végén a bácskai és bánási hadtesteknél immár négy tábornok (egy altábornagy és három vezérőrmagy) szolgált. Ezért Kossuth január 4-én még azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a felső-tiszai hadtest vezérletét csak kénytelenségből elvállaló Mészáros Lázár hadügyminisztert a felgyógyuló Damjanichcsal váltja fel. A Délvidéken tábornoki rangban szolgálók száma azonban csakhamar a felére csökkent. Kiss Ernő, a bánási hadtest parancsnoka, 1849. január 3-án megtámadta a pancsovai

szerb tábornok. A rosszul előkészített támadást katasztrofális vereség követte. Kiss működésével tisztjei is elégedetlenek voltak; ezzel magyarázható, hogy szabályos „aláírásgyűjtési” akciót indítottak Kiss leváltása érdekében. Ezután Vukovics Sebő bánsági kormánybiztos maga kezdeményezte az OHB-nál Kiss eltávolítását és Damjanichcsal történő felváltását. Kiss volt a legmagasabb rangú honvédtábornok, tehát valamilyen módon a továbbiakban is alkalmazni kellett. Erre szolgált Kossuthnak az az ötlete, hogy a kormányzat Debrecenbe költözésével, illetve a Délvidék kiürítésével lényegében megszűnt két lojális főhadparancsnokság, a magyarországi és a szlavóniai helyett létrehozza az Országos Főhadparancsnokságot, s ennek vezetésével Kisst bízta meg. A republikánus nézeteiről ismert Szemere Bertalan, az OHB tagja és felvidéki teljhatalmú országos biztos meg is írta Kossuthnak: „*E címet minnek keresitek ki, amit elvesztettünk hat hét előtt. Ez nem következetesség*”. Kossuth válaszában közölte a rövid indokot: „*Cim kellett sine cura*”.²¹

Sokkal veszélyesebb (és méltatlanabb) volt gróf Esterházy Sándor vezérőrnagy, bácskai hadtest parancsnok viselkedése. Miután a január 2-i haditanács határozata alapján a hadügyminisztérium elrendelte a Délvidék kiürítését, Esterházy agitálni kezdett a csapatok felvonultatása ellen, s kijelentette, hogy a szerbek ellen igen, de a regurális cs. kir. csapatok ellen nem hajlandó harcolni. A bácskai hadtest felbomlásával fenyegető helyzetnek Esterházy korábbi ezredese, gróf Vécsey Károly vetett végett. Lemondásra kényszerítette Esterházyt, s a vele egyetértő tiszteket, s végrehajtotta a kormány határozatát. Kossuth két saját kezű levelében és egy sajtóközleményben mondott köszönetet Vécseynek eljárásáért.²²

Nem tekinthető kilépett tábornoknak az eszéki erőd parancsnoka, Friedrich Eder, bár magatartása alapján inkább közéjük sorolhatnánk. Eder ugyanis komoly szerepet játszott abban, hogy az erőd olyan lagymatag ellenállás után került a cs. kir. sereg kezébe.²³ A tábornokok mindegyikét hadbírótság elé állította az osztrák fél, s egy-két kivételtől eltekintve börtönbüntetéssel vagy legalább rangfosztással sújtották őket eddigi működésükért.

1849 januárjában csupán egy tábornoki, pontosabban altábornagyi rang recepciójáról tudunk. Henryk Dembińskit, az 1830–31-es lengyel szabadságharc altábornagyát s egy ideig fővezérét, január elején Teleki László küldte Párizsból Magyarországra. Dembiński 1831. évi litvániai visszavonulásával vált híressé Európában, s neve nyilván nem volt ismeretlen a lengyel szabadságharc eseményeit ifjúkorában figyelemmel kísérő Kossuth előtt sem. Kossuth még 1848. november végén bízta meg Juliusz Falkówskit, hogy a Párizsban élő Dembińskit és Mieroslawskit Magyarországra hívja. Hasonló megbízatással kelt útra Wladyslaw Jordan, Bem segédtisztje is. Falkowski emlékiratai szerint Kossuth egyenesen a fővezérséggel kínálta meg Dembińskit. Az altábornagy január 3-án indult el Párizsból, s január 18-án már Miskolcon jelentkezett Szemere Bertalan felső-magyarországi teljhatalmú országos biztosnál. Szemere azonnal továbbküldte Debrecenbe. „*Bem jó nevet csinált a lengyel vezéreknél. Válasszátok meg őt is, legyen lelke a seregnek*” – írta. Másnap ismét az OHB tagjainak lelkére kötötte: „*Adja Isten, bizassék meg fontos vezérlettel, és legyen vele a Teremtő áldása*”. Január 21-én Kossuth már közölte Szemerével Dembiński megérkezésének hírért, s azt, hogy másnap Szolnok felé küldi Perczel és Répásy csapatainak megszemlélésére. „...*Tájékozza magát*

a körülmények iránt, s az egyesült tiszai seregek vezényletével fog megbízatni". Ezen a napon megszületett Dembiński „osztálytábornoki” (azaz altábornagyi) kinevezése. Mivel Kiss Ernőn kívül nem volt ekkor más altábornagya a honvédségnek, értelem szerű volt, hogy Dembiński fogja rangidősként megkapni a fővezérséget. Dembiński ugyancsak azt kötötte ki, hogyha más fővezért nem neveznek ki, „hanem több seregvézérek kombinatív dologozandnak, anciennitására [rangidősségére] számot tart”.²⁴

Dembiński valóban elutazott Perczelhez, majd sikeresen össze is vezett az egyébként is forrófejű tábornokkal. Az ok a hadügyminisztérium egy, immáron aktualitását veszített utasítása volt, amely egy álhir hatására 4000 fő Dembiński keze alá adását és Poroszlóra vezetését rendelte el. A szóváltás olyan jól sikerült, hogy Perczel beadta lemondását, s egyszerűen otthagyta hadtestét. Dembiński pedig – rákényszerítve – megindult Poroszló, majd onnan Tokaj felé. Kossuth január 27-én Klapka ezredesnek a felsőtiszai hadtest parancsnokának együttműködését kérte, amit Klapka meg is ígért. Igaz, Kossuth a tábornoki előléptetés és a vezérkari főnöki kinevezés lehetőségét is megcsillantotta előtte. Január 29-én kinevezte Dembińskit a Perczel-, Répásy- és Klapka-hadtestek fővezérévé. Február 5-én Dembiński már arról érdeklődött, hogy Vécsey csapataira számíthat-e? Kossuth közölte vele, hogy amint megismeri hadműveleti tervét, kész Vécseyt, Damjanichot és Görgeit alárendelni. Erre az alárendelésre csak február 12-én került sor, amikor a hadügyminisztérium – és nem az OHB – Damjanich és Görgei hadtesteit is Dembiński főparancsnoksága alá helyezte. Február 23-ig Vécsey is hasonló utasítást kapott. Közismert, hogy Dembiński milyen módon felelt meg ennek a bizalomnak, s hogy rövid fővezérsége teljes kudarccal, a kápolnai vereséggel és elmozdításával végződött.²⁵

1849 februárjában összesen két tábornoki kinevezésről tudunk. Mindkettőt február 16-án hozta nyilvánosságra – immáron nem az OHB, hanem a hadügyminisztérium. Aulich Lajos a forradalom kezdetén a 2. (Sándor) gyalogezred alezredese és zászlóaljparancsnoka, október végétől ezredese volt, 1848. december közepétől Görgei feldunai hadseregében (majd hadtestében) szolgált, hadosztályparancsnoki beosztásban, de az iratok tanúsága szerint, Görgei távollétében ő helyettesítette a fővezért. Aulich a volt cs. kir. alezredesek közül azon kevesek közé tartozott, akik 1848–49 fordulóján nem hagyták el a honvédsereget, s még csupán egyet léptek előre a ranglétrán (a másik ilyen személy Hadik Gusztáv volt; ám ő nyugalmazott alezredesként került a honvédségbe). Aulichot Görgei ajánlotta Mészáros hadügyminiszternek kinevezésre. Mészáros – Görgei indoklását szó szerint átvéve – Kossuth véleményét kérdezte a kinevezésről, amire azt a választ kapta, hogy „ezen kinevezés ellen nincs senmi észrevételem”. Mészáros maga is indokoltan tarthatta a kinevezést, mert Kossuth válaszána vétele után azonnal kiállította Aulich tábornoki diplomáját. Így az a sajátos helyzet állt elő, hogy a Görgei vezette VII. (korábban feldunai) hadtestnél az egyik hadosztályparancsnok is vezérőrnagy volt; ám ezt a hadtest méretei (18 000 fő) is indokolták. Az érdekes inkább az, hogy Aulich miért csak most nyerte el a vezérőrnagyi rangot? Nem véltünk nagyot hibáznai, ha azt állítjuk, hogy ebben az Aulich iránti bizalmatlanságnak volt szerepe. 1848 novemberében ugyanis Szeredy József, aki 1848 szeptemberében önkénteseket toborzott Bécsben a magyar ügy védelmére, névtelen levélben jelentette fel az ekkor a fővárosban tartózkodó Aulichot és két tisztjét, mint „borzalomlig schwarzgelb embere-

ket”. A feljelentést Kossuth megküldte Csány László kormánybiztosnak, aki értesítette a benne foglaltakról Lukács Sándor győri kormánybiztosot. Az ügy folytatását nem ismerjük; nyilván nem volt. Ezt követően Aulich – Görgei téli hadjáratainak „köszönhetően” másfél hónapra eltűnt a kormányzat látóköréből. Nem lehet tehát véletlen, hogy Kossuth kiadott irataiban Aulich neve 1849 márciusáig csak a Sándor-ezred felvezénylése, illetve az ismertetett feljelentés kapcsán fordul elő.²⁶

A másik vezérőrnagy, Láhner György nevével már jóval gyakrabban találkozunk. Láhner a 33. gyalogezred 3. zászlóaljának őrnagya volt 1848-ban, s szeptember végéig a Délvidéken szolgált. Ekkor áthelyezték a hadügyminisztériumba, s egészen 1849 augusztusáig a honvédsereg felfegyverzésének legfőbb irányítója volt, előbb a fegyverfelügyelői, majd a tüzérségi- és főfegyverzési osztály vezetőjeként. Láhner kinevezése azért is érdekes, mert a Kossuth által kinevezett tábornokok közül ő volt az egyetlen, aki nem harcoló testület vagy várórség parancsnokként, hanem szervező munkájának eredményeként kapta meg kinevezését. Kossuth először 1848. szeptember 29-i képviselőházi beszédében említette Láhner nevét, mint aki „*az alsó táborban kitűnő érdemeket szerzett magának, s jelenleg a fegyver s löszerek kormányzatával alig 24 órája hogy megbízott, s máris nevezetes dolgoknak jutott eredményére*”. Október 12-én már megkapta alezredesi kinevezését. November 9-én Görgei javasolta Kossuthnak, hogy tekintve Láhner érdemeit, mielőbb neveztesse ki ezredessé, s Kossuth november 11-én sietett megnyugtatóni a feldunai hadsereg parancsnokát, hogy már megtette a kellő lépéseket. Másnap közölte Láhnerrel, hogy az OHB aznapi ülésében javasolta ezredesi kinevezését, „*s a bizottmány szíves készséggel fogadván az ajánlatomat*”, Láhner rövidesen meg fogja kapni oklevelét. Így kétszeresen is elkésett Csány László teljhatalmú országos biztos november 13-án írott kérése Kossuthhoz: „*....az Istenért, Láhner, Csuhát tegyék ezredessé, minő nyomorú ezer meg ezer major [őrnagy], alezredes van. Láhner és Csuha kitűnő egyének.*” (Csuha még október 26-án megkapta kinevezését). Az OHB november 16-án állította ki a kinevezési oklevelet. Láhner 22-én kelt köszönőlevelében kijelentette, „*miserint ezentúl is, mint mindenkor, fáradatlan szorgalom- és a kezeimre bízott hivatalos teendők gyors elintézése által, szeretett hazámnak mindenben kész kötelesen szolgálni teljes szívemből óhajtván: a tisztelt Bizottmány további kegyes méltánylatát kiérdemelni, hazafiúi törekedéseim legfőbbikének ismerendem*”.²⁷

A regényes tervek iránt kimondottan fogékony Kossuth tetszését külön megnyerte Láhner azon terve, hogy portyázó csapatokat kellene szervezni 10-12 szekérral, mind-egyiket 5-6 vadással és egy háromfontos üteggel.²⁸ Láhner megbízhatóságát mutatta, hogy a hadügyminisztérium nyolc osztályfőnöke közül összesen hárman követték az OHB-t és a minisztériumokat Debrecenbe – Vetter, Répásy (tehát két vezérőrnagy) és Láhner. Kossuth február 4-én már arról értesítette Láhner, hogy nemsokára „*szerencsém leend a rég kiérdemelt tábornoki oklevelet megküldeni*”. Február 9-én azonban már rosszallását fejezte ki Láhnernek a nagyváradi löszergyár nem kielégítő termelése miatt. Láhner pontról pontra cáfolta Kossuth szemrehányásait, amit aztán az elnök bizalmas levéllel intézett el. Február 17-én pedig megszületett a vezérőrnagyi kinevezés, s 20-án Kossuth egy Görgeinek írott levelében a nagyváradi fegyvergyárat úgy említette, mint amit a „*derék Láhner tábornok úr a csodával határos gyorsasággal nagyszerű működésbe helyezett*”.²⁹

Dembiński kudarca egy újabb altábornagyi kinevezés okává vált. A tisztikar nyomására Szemere Bertalan teljhatalmú országos biztos elmozdította a fővezérségről Dembińskit, s ideiglenesen a rangidős Görgeire bízta. A döntést a március 5-én Tiszafüredre érkező Kossuth is megerősítette. A főserег ekkor két csoportosításból állott: a Görgei vezette VII. és a Répáshy Mihály vezette II. hadtest Tiszafüred környékén, az immáron egyedül Damjanich parancsnoksága alá került III. és Klapka I. hadteste Szolnok környékén állomásozott. Görgei ideiglenes főparancsnoki kinevezése csak az I., II. és VII. hadtestekre szólt. Március 8-án azonban Kossuth az I., II., III., IV. (bácskai vagy szegedi) V. (aradi ostromsereg) és VII. hadtestek fővezérévé Vettert, s a Szolonokon lévő I. és III. hadtestek együttes főparancsnokává Damjanichot nevezte ki. Vetter rangban csaknem egyidős volt Görgeivel, s ezért kinevezetése megkövetelte előléptetését. Kossuth tehát a fővezéri megbízatással együtt altábornaggyá is kinevezte.³⁰

Sajátos volt a két 1849 márciusi vezérőrnagyi kinevezés genezise is. Richard Guyont Kossuth még a schwechati csata után nevezte ki őrnagyból ezredessé. Döntését aztán csakhamar meg is bánta, mert a Simunich üldözésével megbízott Guyon az önálló hadművelet során kudarcot vallott. Guyon nem nyerte meg parancsnokának, Görgeinek a tetszését sem, s hiába volt vitéz katona, állandó összeütközései voltak hadtestparancsnokával. Így aztán Görgei március 7-én sietett feloszlatni Guyon hadosztályát, s az ezredes beosztás nélkül maradt. A hírt Szemere azonnal közölte Kossuthal, aki erre március 9-én bejelentette a képviselőházban, hogy a kormány jónak látta „*a nemzetnek egyik fő kincsét, Komárom városát [Guyon] hűségére bízni*”. Március 10-én hivatalosan is kinevezte Guyont Komárom várparancsnokává, a várórség parancsnokává pedig Lenkey János ezredest tette meg. Ugyanezen a napon a döntést közölte Török Ignáccal, Komárom parancsnokával is. A döntést azzal indokolta, hogy „*a nemzet közös győzelmének kivívására a komáromi várórségnek is koncentrikus aktív közremunkálása nélkül fog vétetni*”. Az indoklás meglehetősen erőltetett volt, hiszen a magyar hadsereg egyelőre a Tisza balpartján állt, s a néhány száz kilométer, no meg a teljes cs. kir. főserег választotta el az egyébként körülzárt Komáromtól.³¹

A kinevezésnek tehát más oka volt. Komáromban ugyanis 1849 januárjában nemcsak a várparancsnokság élén történt változás, hanem a politikai „felügyelő” szervezet, a kormánybizottság élén is. Mind Halasy Ede, a megye, mind Sárközy József, a város kormánybiztos, elhagyta az erődöt. Kossuth ezután nevezte ki a megye és a város kormánybiztosává Puky Miklóst. Puky nem sokkal megérkezése után már össze is vezett mind Törökkel, mind a várórség parancsnokával, Kosztolányi Móriccal. Február 14-én írott első jelentésében már javasolta Török leváltását és Kosztolányi eltávolítását, s kérte, hogy Kossuth küldje Komáromba parancsnokként Klapkát. Február 22-én kelt válaszában Kossuth kijelentette, hogy a kormány nem engedheti meg, hogy olyan fontos erődben, mint Komárom „*a bizalmat – ha szinte alokok miatt is – elvesztett, vagy tényleg éppen gyanús, de nem büntethető egységnek tartózkodjanak*”. Megígérte, hogy amint lehet, teljesíti Puky kívánságait. Klapka odaküldését azonban az általa elért katonai sikerek miatt lehetetlennek mondta. „*Őt tehát nem küldhetem, hanem gondom lehet, mihelyt lehet, egy más alkalmas és várerősítési tudományokban jártas egységet küldeni*.” Kossuth aggodalmát magyarázza, hogy éppen az előző napon érkezett meg a hír az eszéki és lipótvári erődök feladásáról, s Kossuth már aznap azt írta Dembińskinek: „és

telve vagyok aggodalommal Kormárom miatt is". Mégsem télt semmit – tudomásunk szerint – a várparancsnokság élén történő változtatás érdekében. Február 28-án megérkezett Török Ignác jelentése, amelyben Pukyt vádolta a vár védelmi ügyeibe történő beavatkozással, s okmánymásolatokkal is bizonyította igazát. Az iratokból afféle tyúkpekrek képe bontakozott ki. Kossuth ezen a napon Debrecenben volt, de csak március 3-án foglalkozott a jelentésben foglaltakkal. Viszont március 1-jén Mészáros hadügyminiszter hirtelen felajánlotta a komárom várórség parancsnokságát (tehát Kosztolányi helyét) Klapkának, akire ezekben a napokban Dembiński rengeteget panaszkodott. Klapkának azonban esze ágában sem volt otthagyni a hadtestparancsnokságot.³²

Március 3-án megjött Puky újabb (fel)jelentése, s Kossuth együttesen válaszolt a várparancsnokság és Puky jelentéseire. A válaszban azonban nyoma sincs annak, hogy bármilyen személyi változást szükségesnek tartott volna. Március 8-án azonban Kossuth értesült arról, hogy Guyon hadosztályát Görgői felosztatta, s másnap intézkedett arról is, hogy a bács-bánsági sereg, a IV. hadtest parancsnokságát ne Lenkey János ezredes, hanem Perczel Mór vezérőrnagy vegye át. Volt tehát két „állástalan” ezredes, akik számára a főseregnél nem volt üres beosztás. Kossuth tehát a legegyszerűbb megoldást választotta, amikor a két ezredet a komáromi vár, illetve a várórség parancsnokságával bízta meg. Így juttatott is nekik beosztást, meg nem is, s Komárom felmentéséig Kosztolányi és Török újabb beosztásáról sem kellett gondoskodnia. Látszólag teljesítette Puky kérését is.

Kérdéses volt persze, hogy Guyon és Lenkey hogy jut be Komáromba. Március 15-én Kossuth sürgette Guyont, hogy mielőbb induljon útnak, de előtte jelentkezzen nála. Március 18-án Cibakházán Guyon meg is jelent Kossuthnál, s kérte, hogy mivel Lenkey rangban idősebb nála, Kossuth intézze el valahogy ezt a „bajt”. Ez csak egyet jelenthetett: Guyon vezérőrnagyi kinevezését. Kossuth tehát tíz nappal visszadatálva, saját kezűleg kiállította a diplomát, majd – tekintettel Lenkey érdemeire – három nappal visszadatálva, Lenkey kinevezését is megírta.³³

Március végén egy újabb, az eddigieknél megérdemeltebb altábornagyi kinevezésre is sor került. Bem vezérőrnagyt Erdély felszabadításáért a képviselőház március 21-én a Magyar Katonai Érdemrend I. osztályával tüntette ki, s Mészáros Lázár indítványára altábornaggyá nevezte ki.³⁴

Március végén egy újabb vezérőrnagyi kinevezésre is sor került. A kinevezést egyszerre indokolták a kinevezett eddigi érdemei és a szolgálat követelményei. A magyar hadseregben közül egyedül az I. hadtest parancsnoka, Klapka György volt ezredes. Klapka őrnagyi kinevezését Sárközy József komáromi kormánybiztos javaslatára Kossuth írta alá 1848. október 16-án. 1848-ban Batthyány és Kossuth megbízásából diplomáciai ügyességet igénylő küldetéseket hajtott végre, de szolgált a délvidéki sereg vezérkarában, s rövid ideig a Pozsony környéki erők parancsnoka volt. 1849. január 2-án a pesti haditanács az általa kidolgozott haditervet fogadta el. Mészáros kassai veresége után Kossuth az alezredesi rang kihagyásával ezredessé és a felső-tiszai hadtest parancsnokává nevezte ki. Klapka csakhamar igazolta a belé vetett bizalmat, s január végén megállította Schlik Debrecen felé törő csapatait. Szerencsétlensége azonban összehozta Dembińskivel, aki február közepén az ő nyakába varrta a felelősséget Schlik elszalasztásáért. Kossuth Klapkával is viszonylag gyakran levelezett, s 1849. január 29-

én a tokaji híd indokolatlan felégetése, majd február 12-én Schlik elszalasztása miatt saját kezű levélben róttá meg az ezredest. Kossuth csak Klapka február 16-án kelt igazoló iratának, illetve a február 18-i kompolti sikeres rajtaütés hírének vétele után enyhült meg íranta; az előbbinek, úgy tűnik, hitelt is adott, mert február 22-án már kimondottan elismerő hangon írt Klapkáról Puky Miklósnak. A kompolti rajtaütéshez pedig saját kezű levélben gratulált. Március 9-én baráti hangú levélben értesítette Klapkát a bekövetkezett változásokról, s kérte segítségét Vetter fővezérének elfogadtatásában. Ugyanezen a napon javasolta Mészárosnak, hogy Vécsey Károly és Nagysándor József mellett Klapkát is tüntessék ki a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályával. Mészáros ezt elutasította, mondván, hogy Klapka érdemei nem indokolják kiténtetését. Március 29-én Kossuth – a hadsereg véleményére hivatkozva – ismét kérte Klapka kiténtetését Mészárostól, majd mintegy mellesleg megjegyezte: *„...miután a hadügyminisztériumtól hivatalos levelek érkeznek Klapka ezredes úrhoz, melyekben tábornoknak címeztetik, részére a tábornoki kinevezési okiátot is kezeimhez leendő kézbesítés végett megküldeni kérem”*. Március 31-én az OHB-hoz írott levélében is kijelentette: *„Klapkát multhatatlanul szükséges tábornokká kinevezni”*. S még ezen a napon közölte Klapkával, hogy kinevezte tábornokká, s a hadügyminisztériumot a diploma kiszolgáltatására utasította. Április 1-jén az OHB kiállította a diplomát, s ezzel a hadtestparancsnokok közül immunáron Klapka is elnyerte a tábornoki rangot.³⁵

Vetter betegsége és Görgői ideiglenes fővezéri kinevezése után a VII. hadtest parancsnokságát Gáspár András ezredes vette át. Gáspár április 2-án – Damjanich némi segítségével – Hatvannál megverte Schliket, mire Kossuth a csatatéren vezérőrnaggyá léptette elő.³⁶

Ezzel egy időben történt a III. hadtest lovashadosztálya parancsnokának, Nagysándor Józsefnek az előléptetése. Kinevezésének legfőbb oka alighanem az volt, hogy Kossuth – Bem kijövele miatt – rá akarta bízni az erdélyi hadsereg parancsnokságát, s nem a Bem által javasolt Czetz Jánosra. Nagysándor Kossuth hű emberének számított, s így még az erdélyi főparancsnokságra vonatkozó (nemleges) válasza előtt, április 8-án Gödöllőn megkapta a vezérőrnagyi rangot.³⁷

A trónfosztás kimondása után Mészáros Lázár hadügyminiszter lemondott hadügyminiszteri posztjáról. A képviselőház köszönetét fejezte ki eddigi működéséért, s egyben elrendelte, hogy a kormány altábornaggyá nevezze ki.³⁸

Április közepén Bem elhagyta Erdélyt, s a visszamaradt csapatok parancsnokává Czetz János ezredest nevezte ki. Czetz cs. kir. főhadnagyként került a Hadügyminisztériumba, októberben már százados, majd őrnagy volt. A minisztérium egy ideig az OHB-hoz rendelte, s itt a bizottmány katonai jellegű intézkedéseinek egyik fogalmazója volt. Október végén Erdélybe küldték, november közepén a felső-erdélyi hadtest vezérkari főnökévé nevezték ki, majd Kolozsvár elvesztése, november 23., után rövid időre a hadtest parancsnoki tisztét is betöltötte. December végén már alezredes volt. A nála magasabb rangban lévők közül Baumgarten József alezredes december 19-én Csucsánál megsebesült; Riczko Ignác pedig február 14-én hősi halált halt. A vele egy rangban lévők közül csupán Gál Sándor karrierje volt egy ideig gyorsabb az övénél: Gál január, Czetz február második felében kapta meg ezredesi kinevezését. Így amikor Bem elhagyta Erdélyt, értelemszerűen a nagyobb áttekintőképességgel rendelkező Czetzet bízta meg

helyettesítésével. Ám már egy hónappal korábban arra kérte Kossuthot, hogy az nevezzé ki tábornokká Czetzet. Kossuth azzal hátrította el a kérést, hogy ebben az esetben tizenöt másik ezredet is tábornokká kellene kineveznie, hiszen ennyi a hadtestparancsnokként szolgálók száma (valószínűleg a hadosztályparancsnokokra gondolt.) Március 28-án Bem ismét sürgette Czetz kinevezését, majd április 3-án közölte, hogy Czetzet vezérőrnaggyá léptette elő, s kérte ennek megerősítését. A lépés – enyhén szólva – szabálytalan volt, hiszen Bemnek legfeljebb javasolni volt joga, kinevezni nem. Kossuth egy szóval sem reagált az önkényes lépésre, s április 20-án Csányinak meg is írta, „*Czetznek tábornoksága iránt még egy kissé hallgatók*”. Április 25-én pedig saját karrierjére emlékezett Bemet. Arra, hogy ő maga is csak több megnyert csata után érte el ezt a rangot, s ezt nem jövőbeli reményekkel, hanem megnyert csaták súlyával lehet kiérdemelni. Bem közben a hadügyminisztérium útján is megindította a kinevezési procedúrát, s Kossuth május 7-én alá is írta a kinevezést. Ebben némi szerepe lehetett a Bem és Vécsey közötti összeütközésnek, s annak, hogy Bemet a főhadiszíntéren akarta alkalmazni.³⁹

A trónfosztás és a Függetlenségi Nyilatkozat után megalakult az új kormány, s már az első minisztertanácsi ülés foglalkozott a katonai kinevezések kérdésével. E szerint a törzstiszti és afeletti kinevezéseket a hadügyminiszter eszközli, kormányzóelnöki jóváhagyással. A május 20-i minisztertanács ezen annyit szigorított, hogy a tábornoki kinevezéseket a minisztertanács előleges meghallgatásához kötötte. A határozat szerint a hadseregpáncsnokok a csatatéren „s egyes rendkívüli vitéz tett méltó jutalmául” nevezhetnek ki főtiszteket, „*valamint szinte törzstiszti (de nem tábornoki) előléptetés végettí előterjesztéseiket nyilváníthatják*”.⁴⁰

Mindez azt szolgálta, hogy a Bem által Czetz kinevezésénél követett eljárást el lehessen kerülni. Másrészt a hadügyminiszter és fővezér Görgei is megvette azt, hogy a komáromi győzelem után április 29-én napiparancsban közölte a hadsereggel, hogy Knézić Károly ezredet, a III. hadtest hadosztályparancsnokát tábornoki kinevezésre javasolta Kossuthnak; egy másnapi napiparancsában pedig már a III. hadtest parancsnokaként és tábornokként említette. E felterjesztésnek az volt a magyarázata, hogy Damjanich János, a hadtest parancsnoka április 29-én lábtörést szenvedett és szolgálatképtelenné vált. Damjanichot Görgei saját helyetteseként kívánta a hadügyminisztériumba küldeni; így ezt a megbízatást Klapka kapta. Ez azt is jelentette, hogy Nagysándor számára is adódott tábornoki rangjának megfelelő beosztás: az I. hadtest parancsnoka. Knézićcel együtt Görgei vezérőrnagyi kinevezésre terjesztette fel a nála rangban idősebb József Wysockit, a III. hadtest hadosztályparancsnokát, az önálló lengyel légió kiszemelt parancsnokát is. Kossuth mindkét kinevezést jóváhagyta. A két kinevezés egyfajta cenzúrát is jelentett Kossuth és tábornokai viszonyában. Knézić neve a kiadott iratokban 1849 májusáig nem fordul elő. Wysockié a lengyel légió 1848 novemberi szervezése után először 1849. február 22-én egy pénzküldemény ürügyén. Az ezután kinevezett tábornokok előmozdításában sokkal nagyobb szerepe volt a hadügyminiszter Görgeinek és a minisztertanácsnak, s Kossuthot egyikükhöz sem fűzte olyan bizalmas kapcsolat, mint pl. Görgeihez, Perczelhez, vagy akár Klapkához.⁴¹

A minisztertanács már említett május 20-i határozata következtében valamennyi tábornoki kinevezést a tanács elé kellett vinni. Mivel Gáspár András a trónfosztás után – egészségi állapotára hivatkozva – lemondott a VII. hadtest parancsnokságáról, Görgei

öt Poeltenberg Ernővel, a 4. huszárezred parancsnokával és a VII. hadtest hadosztályparancsnokával váltotta fel. Görgei természetesen őt is tábornokká akarta előléptetni, akárcsak a tartalék hadtest parancsnokságával megbízni szándékozott Dessewffy Arisztidot, az I. hadtest lovashadosztályának parancsnokát. Az előterjesztést a május 24-i minisztertanács tárgyalta, de Klapka helyettes hadügyminiszter véleménye az volt, hogy Hadik Gusztáv és Pulszky Sándor – „*mint régebbi felterjesztés nyomán tábornokságra kinevezendő ezredek, a hátrátételre nem méltók*”. Ezért a minisztertanács felfüggesztette Poeltenberg és Dessewffy kinevezését, s Görgei véleményét kérte az ügyben. Görgei május 28-án ingerülten válaszolt: „*Nekem Hadik és Pulszky ezredes urak felől semmi véleményem nincs és nem lehet, miután sem politikai jellemökről semmi tudomásom, sem katonai tehetségeiket legkevésbé sem ismerem, s a nevezett ezredes urak – nekem legalább – soha semmi alkalmat nem nyújtottak, hogy tehetségeiket kitanulhas- sam.*” Ha Klapka a nevezett ezredek ismeri és ajánlja, ám tegyen a kormány amit jónak lát. Kossuth válaszában határozott igent vagy nemet kért Görgeitől. Görgei újabb válasza nem ismert, de tény, hogy sem Hadik, sem Pulszky nem lett tábornok. Dessewffy kinevezése június 2-án, Poeltenbergé 7-én kelt. Dessewffy végül mégsem a tartalék-, hanem a IX. hadtest parancsnokságát vette át Dembiński lemondása miatt.⁴²

A következő tábornoki kinevezés ügye május 28-án került a minisztertanács elé. A május 20-i minisztertanácson elfogadott haditerv értelmében Bennek a délvidéki erők egy részével Titel bevétele, Pétervárad felmentése után a Duna mellett kell felvonulnia, vagy a folyamon átkelve a nyugati határszél felé operálnia. Bem vonakodott eleget tenni ennek a határozatnak, s vissza akart térni Erdélybe. Ezért a minisztertanács május 28-án úgy határozott, hogy Vukovics Sebő igazságügyminiszter Kiss Pál ezredes kíséretében menjen le Bemhez, s ha Bem továbbra is vonakodik, Kiss Pál tábornoki kinevezési oklevelét felhasználva, bízva rá a felvezetendő sereg parancsnokságát. Vukovics le is utazott, s találkozott Kiss Pállal, aki április vége óta Pétervárad parancsnoka volt. Bem közben visszatért Erdélybe, s Perczel, a bács-bánsági csapatok parancsnoka, hajlandónak mutatkozott felvezetni a sereget. Ezzel Kiss kinevezetése értelmét és érvényét veszítette. Vukovics tehát nem kézbesítette azt, de összefoglaló jelentésében javasolta, hogy mielőbb tábornok legyen. „*A péterváradi parancsnokság fontos hely.*”⁴³

Kiss kinevezésére tehát nem ekkor, hanem az utolsó nagy előléptetési „hullám” idején került sor. Görgei a Vág-menti ellentámadás kudarca után leváltotta Knéizcét a III. hadtest éléről, s helyére Leiningen-Westerburg Károly ezredest, hadosztályparancsnokot nevezte ki. A II. hadtest parancsnokát, Asbóth Lajos ezredest – akinek állítólag már a tábornoki kinevezése is készen volt – szintén elmozdította. A hadtestparancsnokká kinevezett Kászonyi József ugyan már január óta ezredes volt, tehát tábornoki kinevezése nem ütközött volna akadályokba, ám a peredi csata második napján semmilyen hadvezetői képességről nem tett tanúbizonyságot. Görgei azzal a tervvel foglalkozott, hogy a Nyugat-Dunántúlon önálló hadosztályt vezető Kmety György ezredes hadosztályába osztja be a II. hadtest egy részét, s így fejleszti azt hadtestté. Görgei tehát a június 26-i minisztertanácson tábornoki kinevezésre javasolta Leiningent, Kmetyt, a főszereg lovassági parancsnokságával megbízott Piketty Gusztávot, s mellettük Kiss Pált is. Jellemző, hogy Piketty neve elő sem fordul Kossuth kiadott irataiban: Leiningené először 1849. február végén, a cibakházi ütközetben történt kiszabadíttatása kapcsán, majd

május 14-én, amikor Kossuth a Magyar Katonai Érdemrend II. osztályának adományozásáról tudósította.⁴⁴

Az utolsó vezérőrnagyi kinevezésre július 29-én, de nem bizonyos, hogy minisztertanácsi határozat következtében került sor. Gál Sándort, az erdélyi hadsereg székelyföldi hadosztályának parancsnokát „*úgy a vitéz székely nép organizációja, mint a harc-téren számos alkalommal bebizonyított hősiés vitézsége*” miatt léptette elő tábornokká Kossuth. A saját kezű kinevező iraton azonban nincs ellenjegyzés, csak az, a Guyon és Lenkey márciusi kinevezéséből már ismert formula, hogy Kossuth intézkedett a rendes diploma kiszolgáltatásáról is. Gált mint Berzenczey László kormánybiztos segédjét ismerte meg Kossuth 1848. augusztus közepén. A későbbiekben viszonylag ritkán találkoztunk nevével az iratokban, s Kossuth május 26-án egyenesen arra utasította a hadügyminisztériumot, utasítsa rendre Gált, s „*értessésként arról, miképp ő nem székely főparancsnok*”, csupán a székelyföldi gyalogság ezredese. Különösebben szoros kapcsolatról tehát Gál és Kossuth között sem tudunk.⁴⁵

Összefoglalásképpen elmondhatjuk: Kossuthnak nemcsak a magyar hadsereg megteremtésében voltak óriási érdemei 1848–49-ben, hanem e hadsereg legfelső vezetésének kialakításában is. Választásainak többsége jónak bizonyult, ami nem volt kis dolog egy olyan politikus részéről, akinek 1848 előtt nem voltak közvetlen katonai tapasztalatai. Az általa előléptettek és végig szolgálók egy része a megtorlás áldozatává vált, tekintélyes részük emigrációba ment. Am csupán két olyan személyiségről tudunk, akivel a végeletekig megromlott a viszonya. Paradox módon, éppen az a két személyiség volt ez, akikhez 1848–49-ben a legszorosabb kapcsolat fűzte: Görgei és Bem. A többi túlélővel az emigráció időszakában is együtt működni, még ha ezt az együttműködést időnként nézeteltérések árnyékolták is be.

Jegyzetek

1. MOL H 76. Mészáros Lázár verbászi iratai. 2. sorozat. No. 156.; Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r.: Sinkovics István. Bp., 1957. [a továbbiakban: *KLÖM XII.*] 878–879. o.
2. KLÖM XII. 889., vö. 100. 900. és 979. o.
3. KLÖM XIII. k. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. I. rész. S. a. r.: Barta István. Bp., 1952. 91. o.
4. Urbán Aladár: Kossuth és Görgey 1848 őszén. Századok, 1993., KLÖM XIII. 175–176. o.; MOL H 75. Hadügyminisztérium. Általános iratok. [a továbbiakban: *HM Ált.*] 1848:8140. [OHB 1848:999.], 8162. [OHB 1848:993.]
5. Hermann Róbert: Kiadatlan Kossuth- és OHB-iratok 1848-ból. Hadtörténelmi Közlemények, 1989/2. 226. o. [a továbbiakban *Herman: Kossuth-ir. 1848.*]
6. MOL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács. Általános iratok. [a továbbiakban: *ONöHt*] 4943.; Urbán: Kossuth és Görgey... 43–46. o.; Hermann Róbert: Görgei Artúr a Lajtánál, 1848 október 7. – november 1. Történelmi Szemle, 1992/3–4. [a továbbiakban: *Hermann: Görgei*];

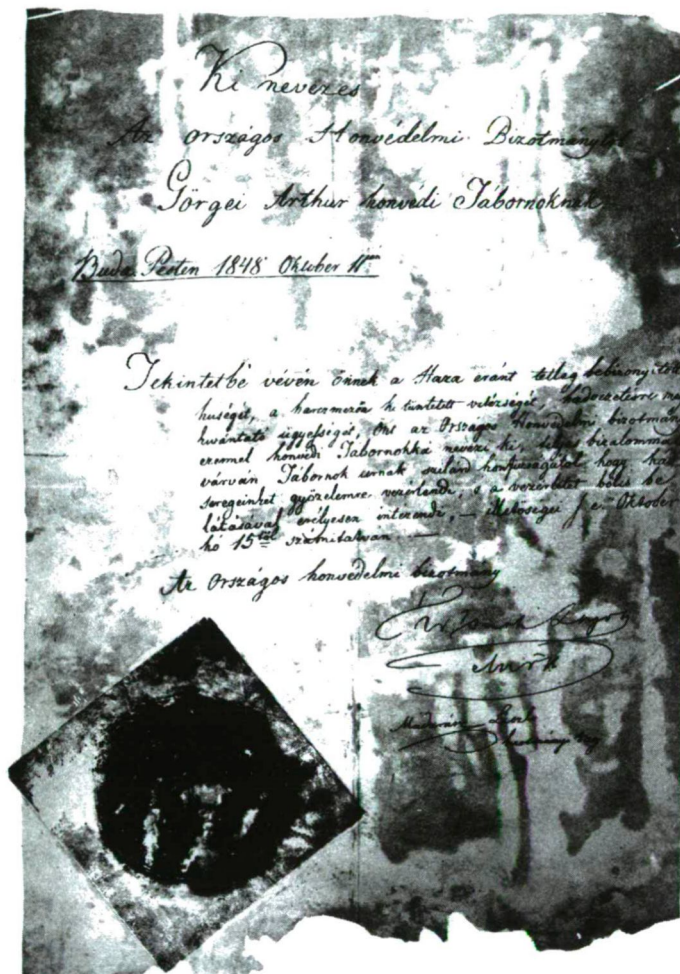
- Pázmány és társai javaslata: KLÖM XIII. 185. Az OHB-val való egyeztetésre ld. uo 256. o. (téves, okt. 21-i keltezéssel; a helyes: okt. 22., ld. erre KLÖM XV. 256. o.)
7. KLÖM XIII. 244., 256. o.; MOL OHB 1848: 790., 967., 1342., ONöHt 6040., HM Ált. 1848: 8612.; Hermann Róbert: Klapka György tevékenysége 1848 márciusától decemberéig. In: Komárom és Klapka György 1848/49-ben. Szerk.: Kiss Vendel. Komárom, 1994. 47–52. o.; Hermann Róbert: „Felszedek utamban minden fegyveres népet”. Kossuth Lajos haramdik toborzóútja. 1848. október 17–27. Limes, 1993/1. 25., 28. o.
8. KLÖM XIII. 248.; Közlöny, 1848. okt. 22. No. 134.; Beér János – Csizmadia Andor szerk.: Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés. Bp., 1954. [a továbbiakban: *Beér-Csizmadia*] 286–287. o.; MOL OHB 1848:1299.; HM Ált. 1848:8152.
9. Hermann: Görgei 308. o.; MOL ONöHt 6656.; HM Ált. 1848: 8760., 8769.
10. KLÖM XIII. 159–160., 277., 299. o.; MOL OHB 1848:1347.; ONöHt 6140.; Hermann: Kossuth-ir. 1848. 228. o.
11. KLÖM XIII. 301–302. és 305. o.; Bona Gábor: Tábornokok és törzsisztek a szabadságharcban. 2., átdolgozott, bővített kiadás. Bp., 1987. [a továbbiakban: *Bona 1987.*] 353., 356., 369. o.
12. Bona, 1987. 357. o.; Olchváry Ödön: A magyar függetlenségi harc 1848–1849-ben a Délvidéken. Bp., 1901. 86. o.; Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848 és 1849. évi forradalom idejéről. Pest, 1868. I. k. 252. o.
13. Hermann: Kossuth-ir. 1848. 229. o.
14. KLÖM XIII. 347., 388., 395. o.
15. KLÖM XIII. 913. o., XV. 880. o.; Hermann Róbert: 1848–1849-es dokumentumok a Magyar Nemzeti Múzeum Újkori Dokumentumgyűjteményében. *Folia Historica* 13.; Hermann Róbert: „Ez volt az év! Csudáknak éve!” 1848–49-es dokumentumok kiállítása az Eötvös József Ginnáziumban. Bp., 1994.
16. KLÖM XIII. 823., 846–848., 884., 906., 910. o., XV. 879. o.; Böhm Jakab: Kiadatlan Kossuth-iratok 1848/49-ből. Hadtörténelmi Közlemények, 1962. 341. o.; Hamvay Ödön: Damjanich levelei nejehez. Bp., 1910. 64. o.; Deák Imre: 1848, ahogy a kortársak látták. A szabadságharc története levelekben. Bp., é. n. [1942.] 286. o.; MOL OHB 1849: 1926. (Damjanich, febr. 9.)
17. MOL OHB 1848:2376., 3905.; ONöHt 8865.; KLÖM XIII. 185., 198., 589. o., XIV. (Bp., 1953.) 125., 267–268. o., Vidos Géza: Nemessői Török Ignác tábornok. Székesfehérvár, 1941. 23–27. o.
18. Gaálra ld.: Bona 1987.; Bona Gábor: Az 1848/49-es honvédsereg Zala megyei születésű tisztjei. In: A szabadságharc zalai honvédei 1848–1849. Zalai Gyűjtemény 33. k. Szerk.: Molnár András. Zalaegerszeg, 1992.; Böhm Jakab: Gyulai Gaál Miklós honvédtábornok emlékirata az 1848/49. évi magyar szabadságharcról. HK 1985/1. Az iratokat ld.: KLÖM XIV. 25–26. o.; és Hermann Róbert: Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány és a kormányzóelnöki iroda kiadatlan iratai 1849-ből. Hadtörténelmi Közlemények, 1992/3. [a továbbiakban *Hermann: Kossuth-ir. 1849.*] 138–144. o.
19. KLÖM XIII. 515–517., 592., 749. o.
20. Csuha ezredesi és vezérőrnagy kinevezését ld.: HL Abszolútizmuskori iratok. Pesti cs. kir. rendkívüli haditörvényszék. 1850. – 6/43. 210–211. f. 1765/E., 187–188. f. 136/E.
21. MOL OHB 1849:190.; Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok. – Okmánytár. S. a. r.: Hermann Róbert és Pelyach István. Bp., 1990. [a továbbiakban: *Szemere*] 379. o.; KLÖM

- NIV. 38., 72. o.; KLÖM XV. Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. S. a. r.: Barta István. Bp., 1955. 890. o.
22. KLÖM XIV. 187–188., 199–203., 247. o..
23. Éder dec. 18-án még hűségnyilatkozatot tett. MOL H 2. Kossuth Polizei Akten. 355.
24. Kovács István: A légió. Bp., 1989. 182–194. o.; Klapka, Georg: Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. Leipzig, 1851. I. k. 216. o.; Szemere 342.; KLÖM XIV. 180., 183., 188., 254. o.
25. Klapka György: Emlékeimből. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1986. 90–93., 552. o.; KLÖM XIV. 339–342., 532. o.
26. MOL HM Ált. 1849:3582., 3988.
27. Bakó Imre: A Magyar Állami „Országos Fegyvergyár” működése 1848–49-ben. Bp., 1942. 114–118. o.; KLÖM XIII. 50., 403., 428., 447. o.; MOL OHB 1848:995., 4301., KPA 145.
28. KLÖM XIII. 623., XIV. 31. o.
29. KLÖM XIV. 133., 318., 385–386., 497. o.
30. KLÖM XIV. 591–592., 609–622. o.
31. KLÖM XIII. Szemere 411. o., KLÖM XIV. 616., 629., Márkus László: Guyon Richárd. Bp., 1955.; Urbán Aladár: „értésítve valánk a Hazátul, hogy siessünk védelmére...” Lenkey szá-
zadának hazatérése 1848-ban. HK 1992/3., Merényi-Metzger Gábor: A tizenhatodik aradi vér-
tanú. Lenkey János tábornok emlékezete. HK. 1994/3.
32. KLÖM XIV. 267–270., 516–522., 584–587. o.; Klapka: Emlékeimből 107–108. o.; MOL
OHB 1849:2687., 2803., 3600.
33. KLÖM XIV. 656., 675. o.; Hermann: Kossuth-ir. 1849. 149–150. o., KLÖM XIV. 728. o.,
Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. S. a. r.: Katona Tamás. Bp., 1982. [a továbbiakban:
Vukovics] 25–26., 38–39. o.
34. KLÖM XIV. 686–687., Pap Dénes: A parlament Debrecenben 1849. Lipcse, 1870. I. k.
224–225. o.; Beér–Csizmadia 382–383. o.
35. Hermann: Kossuth-ir. 1848. 227. o.; Hermann: Kossuth-ir. 1849. 144–145., 148. o.; KLÖM
XIV. 494., 510., 517., 619–623., 763–764., 772. o.; Steier Lajos: A 1849-iki trónfosztás előz-
ményei és következményei. Bp., é. n. 73–76. o.; Hermann: Klapka 54. o.; MOL R 295. Klapka
György iratai, 1. csomó 2. tétel.
36. KLÖM XIV. 801. o.
37. KLÖM XIV. 857. o.; Hermann Róbert: Görgei Artúr és Kossuth Lajos levelezésének ki-
adatlan darabjai. Századok, 1994/5. 968. o. [a továbbiakban: Görgei és Kossuth]; Vukovics
15., 56. o.
38. Beér–Csizmadia 401. o.; Pap Dénes: A parlament... II. 80–83. o.
39. KLÖM XIII. 302., 308., 460., 534–537. o., KLÖM XIV. 698–699., 826. o., KLÖM XV. 67.
40. F. Kiss Erzsébet: Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Bp., 1989. 67.,
73. o.
41. Görgei és Kossuth 974–975. o.; KLÖM XV. 201–202., 225–226. o.; Görgey István: 1848
és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és törté-
nelmi kritika. Bp., 1888. [a továbbiakban: Görgey István] II. k. 243–244. o., KLÖM XIV.
565.; Hermann: Kossuth-ir. 1849. 147. o.
42. Közli: KLÖM XV. 283., 392., 434. o.; Görgei és Kossuth 982. o.

43. F. Kiss 75–76. o.; Hermann: Kossuth-ir. 154. o.; Vukovics 105–106. o.; KLÖM XV. 474–475. o.

44. Hadtörténelmi Levéltár. Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratai. 34/461. Görgei már jún. 22-én foglalkozott a hadtest feloszlásának gondolatával. Görgei István II. 563. o.; MOL OIHB 1849:8595., a vonatkozó részt közli: Steier Lajos: Haynau és Paskievics. I. k. Bp., é. n. 59. o.; V. Waldapfel Eszter: A forradalom és a szabadságharc levelestára. IV. k. Bp., 1965. 116. o.; KLÖM XV. 636. o.

45. [Gyalókey Jenő:] Bem bizonyítványa Gál Sándor tábornok számára. HK 1931. 130–131. o.; KLÖM XII. 740., 841.

„Ki nevezes Az országos Honvédelmi Bizotmánytól
Görgei Arthur honvédi Tábornoknak”

Zakar Péter

Kossuth Lajos és az önálló magyar tábori püspökség felállításának terve 1848-ban

1848 nyarán a magyar kormány kísérletet tett egy Béctől független tábori püspöki hivatal felállítására.¹ A kedvezményezés a hadügyminisztériumtól indult ki, amely 1848. június 21-én utasította Czizler Ignác magyarországi tábori főpapot, hogy készítse javaslatot a tábori papság ügyeinek a bécsi hatóságoktól független intézésére. Czizler néhány nap alatt elkészítette a tervezetét, amely az osztrák szervezeti kereteket, az osztrák jogköröket akarta egy önálló magyar püspökség keretébe átültetni. Azt, hogy mennyire az osztrák mintát követte, jól példázza a fizetések kérdése. Fogta a bécsi hadi püspöki hivatal alkalmazottainak a fizetését, összeadta és máris megkapta a kívánt összeget. Eszerint a hadipüspök fizetése 6000 forint, irodakormányzó fizetése 1000 forint, segédtitkoknak fizetése 600 forint, „írász” és kiadó fizetése 360 forint, összesen 7960 forint.²

A Bécsben székelő tábori püspökség (pontosabban az Apostoli Tábori Helynök-ség) a rendes egyházmegyei kormányzat alól kivételt képezett, mivel a katonaság gyakran változtatta állomáshelyét, a legénység különböző nyelveket beszélt, s végül a körükben végzett lelkipásztori munka komoly fizikai felkészültséget is igényelt. A katonaság lelki gondozása az ezredlelkészek feladata volt, minden ezred egy-egy plébániát alkotott. A monarchia területe 1848-ban a tábori lelkipásztorkodás szempontjából nyolc kerületre oszlott, élén egy-egy tábori főpappal. A hadlelkészi hierarchia csúcán az apostoli tábori helyettes (vicarius apostolicus castrensis) állt, akinek a munkáját egy tábori szentszék segítette.³ Ezt a rendszert akarta a hadügyminisztérium Magyarországra átültetni, biztosítva a tábori lelkipásztorkodásnak az osztrák főhatóságtól való függetlenségét. Előadásomban arra a kérdésre szeretnék választ adni, vajon felelős-e Kossuth Lajos azért, hogy ezt a tervet nem sikerült megvalósítani 1848 nyarán, illetve szeptemberében. A korabeli sajátos helyzetet figyelembevéve, három tényező jóváhagyására volt szükség a püspökség felállításához. Ezek: a király, akit a *ius supremi patronatus* (főkegyúri jog) birtokában és az 1848. III. tc. 7. paragrafus értelmében a püspökök és prépostok kinevezése megilletett; a magyar kormány a püspök kinevezésének ellenjegyzése, illetve a felmerülő költségek fedezése miatt; illetve az Apostoli Szentszék, amelynek a leendő egyházi vezetőt egyházszéki hatalommal kellett ellátni. 1848 június végén – július elején e három tényező egyetértése még nem volt teljesen lehetővé.

Czizler Ignác a hadügyminiszternek benyújtott javaslatát azzal a kérelemmel zárta, hogy nyilatkozatát terjesszék a vallás és közoktatási miniszter elé. Mészáros Lázár azonban – talán az ügyintézését akarván gyorsítani – nem fogadta meg ezt a kérést, hanem az iratokat rögtön fölterjesztette a nádornak, megtoldva azt egy Czizler püspöki kinevezésére vonatkozó előterjesztéssel.⁴ Ezt az intézkedést a maga részéről István nádor is célszerűnek látta és pártolva alázasosan felterjesztette az uralkodónak.⁵ Mégis öt nappal később (július 17-én) már ismét úton volt az egész paksaméta. A király személye

körtüli miniszter, Esterházy Pál herceg, a miniszteri felelősség elvéből kiindulva szeretne volna tudni az ügyvel kapcsolatban a vallás és közoktatástügyi-, illetve a pénzügyminiszter véleményét is.⁶ Így került kapcsolatba Kossuth a felállítandó tábori püspökség kérdésével. A nádor által közvetített kérdésre először Kossuth válaszolt 1848. augusztus 1-jén.⁷

„Amint egyrésztől én is őszinte hódolattal osztom Fenségednek azon hazafiti magas nézeteit, – olvashatjuk válaszában – miképp hazánk jelen állása a királyi trón és ország tekintélye, különösen pedig a mostani körülmények okvetlenül megkívánják azt, hogy hadseregünk lelkészei egy saját magyar tábori püspök alatt álljanak, úgy viszont más részről nem lehet eltitkolnom Fenséged előtt kincstárunk jelen állapotát, melynek erőtlensége nemhogy újabb rovatot engedne nyitni kiadásainkban, de sőt az eddig rendszeresítetteket is alig képes fedezhetni.

Egvedül ez oknak méltóztassék Fenséged tulajdonítani azt, hogy a közlött költségtervet azonnal nem ellenjegyezhetem, reménylem azonban, hogy a nemzeti gyűlés által reám ruházott hatalomnál fogva nemsokára megszaporoznak a kincstár jövedelem forrásai, és akkor kedves kötelességemnek fogom ismerni, a király és haza díszének és tekintélyének e részben is minden idegen befolyásótól fölmentésére közremunkálni.”⁸

Közismert, hogy Kossuth szinte üres államkincstárt vett át, s a magyar kormány súlyos pénzügyi helyzete a legszigorúbb takarékosági intézkedések életbeléptetését követelte meg. A pénzügyminiszter május 17-én azt írta Batthyány Lajosnak, hogy *„jelen körülmények között csak 50-60 ezer pfuak havonkénti meggazdálkodása is nagyon kívánatos*”.⁹ A későbbiek során benyújtott költségvetési tervezetében pedig 1848. július 1-től december 31-ig 16 millió forint költségvetési hiánnyal számolt. Az adótörvény hiánya tovább fokozta e nehézségeket. Az Osztrák Nemzeti Bankkal vívott egyenlőtlen küzdelem éppen augusztus elején lépett döntő szakaszába. Augusztus 5-én jelentették be az első hazai bankjegyek megjelenését. Lépéseket kellett tenni az ország nemesfém készletének külföldre szivárgása ellen. Kossuth tehát mindenképpen megalapozottan hivatkozott a kincstár szorult helyzetére egy olyan történelmi pillanaton, amikor a püspöki kinevezés az uralkodó részéről még nem volt elképzelhetetlen.¹⁰

Eötvös József az ügyvel kapcsolatos álláspontját három fő pont köré csoportosította. Először: a magyar tábori püspökség felállítását ő is szükségesnek tartotta. Másodszor: püspöki méltósággal összekapcsolt egyházi hivatal rendszeresítésénél feltétlenül szükségesnek tartotta a római szentszék jóváhagyását. Harmadszor: ő is támogatta Czigler kinevezését, fizetésével kapcsolatban pedig az volt az álláspontja, hogy „Czigler Ignác kineveztetése esetére, a tervezett 7960 pfb, lekéri apátsági jövedelmei és tábori főpapi tiszti illetménye, betudandók lennének.”¹¹

Eötvös véleményét természetesen Kossuthal is közölték, aki részben ennek hatására megváltoztatta korábbi álláspontját. Kossuth titkára, Stuller Ferenc 1848. szeptember 7-én arról értesítette Szalay István nádori elnöki titoknokot, miszerint a pénzügyminiszter egyetért Eötvössel abban, hogy a magyar tábori püspök nem lehet a bécsi hatóságok alárendeltje.

„Osztozik azon nézetben is – írta Stuller – hogy a lekéri apátság jövedelmei legyenek ezen püspökség ellátási költségeinek egy részben leendő pótlására fordítandók úgy, hogy amint a számitásban áll, ezen apátságnak 4000 pfnyvi jövedelméhez a státus

részéről még 3960 fínyi pótlék adassék; melyből aztán összevéve, a tábori püspökség és hivatalos személyzete lenne ellátandó.

*Nem tudván előre, beleegyezik-e Nádorunk öfensége ezen nyilatkozatban sic! –, hogy e tárgyban fölterjesztést tehessen királyunk öfenségéhez. E nyilatkozatot csupán tudomásul kívántam veled közleni. Ha ez elegendő s úgy parancsolja öfensége, a Pénzügy-miniszter kész leend ily értelemben hivatalosan saját neve aláírásával is nyilatkozni.*¹²

Kossuth álláspontja szerint tehát szeptember elején már nem volt pénzügyi akadály a önálló magyar tábori püspökség felállításának. Pénzügyi politikájához augusztus 24-én megkapta a szükséges országgyűlési támogatást, s noha a költségvetési vitát elnapolták, szeptember 6-án rendeletben tette közzé az új ötforintos pénzjegyek kibocsátását. Politikailag viszont aligha volt már a tábori püspökség felállítása elképzelhető. Az uralkodó szeptember 4-én Jellačić bárót visszahelyezte báni méltóságába. Ugyancsak ismerte már ekkor Kossuth az osztrák kormány emlékiratát, amely többek között az ő pénzügyi politikáját is élesen bírálta. Mindezek figyelembevételével Kossuth aligha számíthatott ekkor az uralkodó közreműködésére, így a tábori püspökség felállításához való hozzájárulása gesztus értékű lépésnek tekinthető.

Kossuth tehát elvileg szükségesnek tartotta a Bécestől független, önálló tábori püspökség fölállítását, de ezt a felmerülő pénzügyi nehézségek miatt több mint egy hónapon át megakadályozta. Álláspontjának módosulására az ausztriai és horvátországi politikai események, pénzügyi politikájának sikerei, illetve Eötvös József báró kompromisszumos költségvetési javaslata miatt került sor. Ekkor, 1848 szeptember elején, viszont az uralkodó együttműködésére már nem lehetett számítani. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy ha Kossuth 1848. augusztus 1-én ellenjegyezte volna a tervet, Zsigler Ignác szentszéki megerősítésére feltehetően akkor sem került volna sor, amint elmaradt az 1848. június 25-én kinevezett püspökök megerősítése is. Az 1848-ban felmerült önálló magyar tábori püspökség felállításának tervét végső soron nem Kossuth pénzügyi tevékenysége, hanem az egyre feszültebbé váló magyar-osztrák, illetve magyar-horvát viszony miatt kellett elejteni.

Jegyzetek

1. A tábori püspökség felállításának történetéről. Hajdu János: Eötvös József báró első minisztersége (1848). Bp., 1933. 78–79. o.

Urbán Aladár: Az 1848-as magyar hadügyminisztérium megszervezése (1848. április-december). Hadtörténeti Közlemények 1976/1. 62–63. o.

F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar minisztériumok. Bp., 1987. 313., 348–350. o.

Borovi József: A magyar tábori lelkészet története. [Bp.] Zrínyi K. 1992. 64–66. o.

2. Zsigler Ignác – Magas Magyarországi Királyi Hadminisztérium. Buda, 1848. Szt. Jakab hava [július] 2. Eredeti tisztazat mellékletekkel. Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] N 31 Regnicolaris Levéltár. István főherceg-nádor levéltára, miniszteri iratsorozat [a továbbiakban: N 31] 26. cs.

3. Melichár Kálmán: A katonai lelkészet az Osztrák–Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészetnél) és a Magyar Királyi Honvédségnél. Bp., 1899. 36–42. o.
4. Mészáros Lázár – István nádor. Buda, 1848. július 6. MOL N 31 24 cs. Eredeti tisztázat.
5. István nádor – Ő Főlsége. Buda, 1848. július 12. MOL N 31 24. cs. Fogalmazvány.
6. Esterházy Pál – István nádor. Bécs, 1848. július 17. MOL N 31 24. cs. Eredeti tisztázat.
7. István nádor – Eötvös József, Kossuth Lajos. Buda, 1848. július 25. Fogalmazvány. MOL N 31 24. cs. (Az Eötvöshöz intézett levél eredeti tisztázata MOL H Az 1848-1849-i Minisztériumi Levéltár [a továbbiakban: H 54] Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium. Elnöki iratok [a továbbiakban: 54] 1848: 566. Eredeti tisztázat.
8. Az iratot a fogalmazvány alapján közli: Kossuth Lajos 1848/49-ben II. Kossuth Lajos az első felelős minisztériumban. 1848 április–szeptember. Kossuth Lajos összes munkái XII. k. [a továbbiakban: KLÖM] XII. S. a. r.: Sinkovics István. Bp., 1957. 652. o. Az irat eredeti tisztázata MOL N 31 25. cs.
9. Az iratot közli KLÖM XII. 147–149.o.
10. Kossuth pénzügyi tevékenységéről Sinkovics István: Kossuth, az önálló pénzügyek megteremtője. Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. Bp., 1952. 87–173.o.
11. Eötvös József – István nádor. Budapest, 1848. augusztus 11. MOL N 31 26. cs. Eredeti tisztázat. A felterjesztéssel kapcsolatos fogalmazvány MOL H 54 1848:566.
12. Stuller Ferenc – Szalay István. Budapest, 1848. szeptember 7. MOL N 31 26. cs. Eredeti tisztázat.

Pelyach István

Útban az emigráció felé

Kossuth Lajos halálának századik évfordulójára emlékezve ebben az évben minden bizonnyal számtalan emléktűlés, konferencia, tudományos tanácskozás tárgya lesz annak a hihetetlenül hosszú politikai pályafutásnak az értékelése és értelmezése – méltatása –, amelyre 1894. március 20-án tett pontot a sors. Sokszínű Kossuth-irodalmunk összegyűjtve már így is könyvtárakat töltene meg, jogosan fogalmazódik meg tehát a kérdés: tudunk-e még erről az emberről és politikusról, több évtizedet átfogó politikai pályafutásáról alapvetően újat mondani? Vagy elfogadhatjuk azt a sommás megállapítást, miszerint Kossuth élete és tevékenysége már nyitott könyv előttünk sűrűn teleirt oldalakkal, s legfeljebb a sokadik utóirat megfogalmazásának hálás-hálátlan feladata várhat csak ránk? Azt hiszem olyan kihívás ez a történészek számára, amelynek nagyon nehéz tisztességesen megfelelni. Nehéz, mert az elmúlt évszázadban sokan tűzték már zászlójukra Kossuth nevét, sokan fogadták – fogadtatták – el saját tetteik zsinórmértékétől a kossuthi életművet. Az eredmények többnyire közismertek. A kihívásnak alig-alig tudtak megfelelni, elősegítették viszont egy merev, szoborszerű Kossuth-kép kialakulását, amely napjainkig éli a maga önálló életét. Ennek következményeként nevének hallatán többnyire ízlés szerint válogatott „igazságokat” mormolgatunk, de ritkán szembeesítjük ezeket Kossuth írásaival, szavaival. Márpedig Kossuth hosszú élete során rengeteget írt, gondolatai pontosan rekonstruálhatók. A legkritikusabb órákban is ott állt íróasztalánál, rendeleteket, utasításokat fogalmazott. Pálffy János, az 1848-as képviselőház alelnöke fel is jegyezte emlékezéseiben: „...Kossuth csaknem leszegezve örökre, állt íróasztala mellett, s írt, és mindig csak írt. Valóban megfoghatatlan, hogy mit tudott mindig csak írni? S Nyáry szokott erős kifejezéseivel nem egyszer kiáltott fel:

»De mit a fenét tud annyit írni az a prókátor?!«

Ezalatt a tagok, rendesen Nyáry, Eszterházy, Jósika és én konverzáltunk, szivaroztunk. Fégre aztán kijött Kossuth, elérjesztett valamely tárgyat...¹

Kossuth gondolatgazdag beszédei, szónoklatai hasonlóképpen méltók az utókor figyelmére, a történészek megkerülhetetlen forrásai, s döntő többségük szintén megmaradt. Ugyancsak Pálffy János jegyezte fel Kossuthról: „*En Kossuth Lajost a jó szónokokban nem szegény Magyarország legjelesebb szónokának, Európa egyik első journalistájának s a világ legnagyobb agitátorának tartom. S nem is lehet másként. Mert ezen három tulajdonságának ily nagy mértékbeni egyesülése tehette csak képessé, ezen kizárólag arisztokratikus nemzetek egy proletárius fiát, oly nagy, európai eseményt idézni elé, mint a magyar forradalom, s azt az erő azon fokára emelni, amelyre a 849-i év tavaszán jutott volt, midőn közel vala ahhoz, hogy nemcsak az európai három legnagyobb birodalmak egyikének sok százados trónusát felforgassa, hanem Európa sorsára is nagyban befolyjon.*”² Kossuth politikai ellenfele, Kemény Zsigmond báró is elismeréssel nyilatkozott a fegyelmezett szerkezetű olykor kissé dagályos szónoklatokról: „*Semmi kétség, hogy Kossuth csodálatosan szép orgánummal bírt, melynek a sutogástól kezdve a legjelesebb hangokig saját varázsa volt, ellenállhatatlan, majdnem*

hódító! Őt az arekinyomattól egészen a kéz legkisebb mozzanataig, ha nem is művészi, de gyakovolt, kellemes és néha kiválóan nemes előadási modor jellemzé. Beszédei, melyek félig készültek, félig rögtönzöttek voltak, soha az unalmasságig hosszúk vagy a figyelem fárasztásáig tartalmasak nem valának.”³

Az írások, beszédek, szónoklatok tehát rendelkezésünkre állnak, mégsem állíthatjuk nyugodt lelkiismerettel, hogy ismerjük s értjük a hat évtizedes politikai pálya minden rezdülését, minden kihívását. Egyes periódusokat bizony méltatlanul – olykor politikai megfontolásokból – a feledés jótékony homálya takar, pedig ezek azok a kritikus időszakok a pályaképbén, amelyek „feltárása” és „megfejtése” közelebb hozhatja hozzánk, emberibb, hétköznapihoz személyiséggé változtathatja a szobornerev alakot. Ezen kérdések tisztességes és korrekt – tény szerű – megválaszolása ugyanolyan kihívás a XX. század végének történésze számára, mint amilyen kihívások voltak Kossuth személyes és politikai pályafutásában.

Többsékevésbé közismert tény pl., hogy Kossuth Zemplén megyei felfelé ivelő közéleti pályája 1831–1832 telén váratlan, s sokáig megmagyarázhatatlan törést szenvedett. Anyagi helyzete addig sem volt stabil, de a fiatal ügyvéd alkalmazkodva a megyei birtokos fiatalok életmódjához ekkor adósságokat adósságokat halmozott fel, kártézott, s végül egy nehezen tisztázható sikkasztási ügybe keveredett. A Kossuth-életrajzok ezt az epizódot döntő többségükben úgy értékelik, hogy Kossuth viszonyainak megromlását politikai ellenfelei arra használták fel, hogy erkölcsi hitelét megingassák, s a megyéből való eltávozásra kényszerítsék. A fellelhető dokumentumok ugyanakkor elég egyértelműen bizonyítják, hogy a pénzzükében szenvedő fiatal, huszonkilenc éves ügyvéd, ha nem is merítette ki a sikkasztás vádját, a Reviczky árvák javainak hűtlen – gondatlan – kezelésében minden bizonnyal vétkes.⁴ Hasonlóképpen ember- és jellempróbáló kihívás volt Kossuth életében 1844 nyara, a *Pesti Hírlap* szerkesztésétől történő megválása. Történeti irodalmunk ezt is úgy értékeli, hogy a bécsi udvar számára egyre kellemetlenebbé váló, a modern újságírás és lapszerkesztés eszközeit a reformellenzék szolgálatába állító Kossuth kezéből „kicsavarták” a *Pesti Hírlapot*. A tények ennél lényegesen összetettebb „szakítást” látszanak igazolni. A laptulajdonos Landerer Lajos az udvar támogatásával – sőt, annak kérésére – valóban anyagi vitát provokált a *Hírlap* példányszámát – kezdeti 80-100-ról jóval 5000 fölé emelő szerkesztővel, amikor annak szerkesztői díját 1844-ben nem emelni, hanem ellenkezőleg, csökkenteni akarta. Kossuth, aki tisztában volt a *Pesti Hírlap* politikai súlyával, hiszen az ellenzék legitim s leghatékonyabb szövetsége volt a lap, óvatlanul besétált a csapdába, január 2-án írásban is felmondott június végi határidővel – a társkiadó Heckenast pedig még aznap felkérte új szerkesztőnek Szalay Lászlót. Az önértékében sértett s a helyzetet rosszul felmérő Kossuth abban a hiszemben szánta el magát erre a lépésre, hogy az udvartól saját nevére új lapengedélyt tud szerezni. Úgy vélte, a bécsi kormányzat nem meri az engedélyt megtagadni tőle, hiszen eddigi szerkesztői tevékenysége ellen sem léptek határozottan fel. Metternich kancellárral folytatott négyszemközi – egyébként nagyon szívélyes hangú – megbeszélésén azonban rá kellett döbbsennie, ez hiú ábránd volt, a lemondás pedig komoly hiba. Önértékét táplálhatta ugyan Metternich herceg színpadias elismerése, miszerint ő Kossuthban Magyarország első politikai íróját fogadja, a tervezett *Budapesti Életképek* megindítására mégsem kapott engedélyt. Az ellenzék egyes tagjai és politikai ellenfelei ezek után

jogosan (?) olvasták a fejére, hogy bizonytalan anyagi előnyökért feláldozta politikai eszméinek egyetlen orgánumát, a Pesti Hírlapot.⁵

Kihívás volt Kossuth számára 1848–49 is. Egy nemzetet kellett felkészítenie a harcra, később megteremteni a független államiság feltételeit, mozgósítani a nemzetet a vívmányok megvédésére. Minden bizonytalanságát legnagyobbra csálódása volt az a pillanat, amikor be kellett ismernie, hogy Európa két legerősebb hadseregével szemben a harc kilátástalan, folytatása értelmetlen. Egyetlen út maradt számára nyitva: elhagyni az országot, vállalni az emigrációt, s ott megteremteni egy újabb szabadságharc alapfeltételeit. A továbbiakban arra teszünk kísérletet, hogy ezeknek a válságos napoknak összefoglaljuk a leglényegesebb mozzanatait, s megvizsgáljuk az emigrációba vezető út első stációit. Kossuth ugyanis már szinte a szabadságharc leverésének pillanatában, a török határ átlépésének megrázó „élménye” közben is a visszatérésre készült. Ennek a felemelő célnak rendelt alá mindent. Múltat, jelent és jövőt.

1849 augusztusának első napjaira kritikussá vált a katonai helyzet Magyarországon. Erdélyben Bem tábornok július 31-én Segesvárnál, augusztus 6-án Nagycsirmél szenvedett döntő vereségeket, melyek után szinte egész Erdély az osztrák és orosz csapatok ellenőrzése alá került. A magyar főparancsnok, Dembiński altábornagy augusztus 2-án minden ellenállás nélkül feladta Szegedet, 5-én Szőregnél csatát veszített, majd a kormány határozott utasítása ellenére nem Aradra, hanem Temesvár felé vonult vissza, ahol augusztus 9-én a Haynau vezette császári löőrök döntő vereséget mértek rá. Görgei tábornok az alig több, mint 25 000 főnyi feldunai hadseregével augusztus 9–10-én érkezett meg Aradra, a haderő koncentrációjának helyszínére, de ekkor már nem volt kívül egyesülnie. A kormány és Kossuth kormányzóelnök magára maradt az aradi várban. Kossuth augusztus 10-én délelőtti minisztertanácsot hívott össze a várban, amelyen meghallgatták Szemere miniszterelnök és Batthyány Kázmér gróf külügyminiszter beszámolóját az oroszokkal folytatott eddigi tárgyalásokról. A két minisztert még július 29-én bízta meg Kossuth és a kormány a Paszkevicz tábornagy által „megindított egyezkedésbe ereszkedni”.⁶ Feladatuk ekkor még csak az volt, hogy „a muszka értekezőket s általok a herceg fővezért megismertetni a nemzet jogaival, szenvedéseivel és akaratával, mik szerint meggyőződjenek, hogy a nemzet békés volt, hanem kényszerítetett, hogy az 1848-ki törvényeket maga a dinasztia szegte meg, hogy a belső lázadásokat az éleszlette, hogy a nép e nagy harcot önkényt és szabad akaratából vívja, hogy az erőt neki a régi szolgaság emlékezete s az új szabadság ereje adja, és hogy amint Magyarország pusztja kormányformáknak a nemzeti függetlenséget nem akarja feláldozni, úgy természetes politikája szomszédaival, bármint kormányformával birjanak, lemi és maradni békében és egyetértésben”. Szemeréék a meghatalmazás értelmében egy államiratot szerkesztettek az oroszok tájékoztatására, amelyben kifejtették, hogy Magyarország nem fogad el többé Habsburg-uralkodót. A katonai összeomlás veszélye azonban radikálisabb lépés megtételére kényszerítette a politikai vezetést. Kossuth augusztus 4-én Szemeréhez és Batthyányhoz írt levelében már felveti annak a lehetőségét, hogy kínálják fel Szent István koronáját a Romanov-dinasztia valamelyik tagjának, ezáltal próbáljanak meg szakítást provokálni az osztrák–orosz szövetségben. „...Mit mondanak egy orosz fejedelmi házbéli uralkodóhoz az 1848-iki alkotmánnyal?” – írja Kossuth.⁷ A miniszterelnök és külügyminisztere erre augusztus 6-án új államiratot fogalmaz a gyap-

júli főhadiszálláson, amelyben egyértelmű célzást tesznek arra, hogy Magyarország kész volna orosz uralkodót elfogadni, s az iratot Poeltenberg tábornok vezetésével egy tisztí küldöttség viszi Rüdiger orosz lovassági tábornok ártándi főhadiszállására.⁸

Az augusztus 10-én délelőtt meglartott minisztertanácson Görgei ennél is egyértelműbb állásfoglalást tartott kívánatának. Javasolta, hogy egy újabb államiratban nyíltan ajánljuk fel a koronát a cári család valamelyik tagjának. A miniszterek helyeselték a tábornok indítványát, s a tárgyalások folytatásával továbbra is Szemerét és Batthyányt bízták meg, akik a következő utasítást kapták: „1. A kiküldött miniszterek a kormány és a nemzet nevében Paszkevicznek ki fogják nyilatkoztatni, miképpen Magyarország királyává akár Leuchtenberget, akár Konstantin herceget elválasztják azon feltétel alatt, ha az 1848-ki törvények alapján Magyarország szabadságát, függetlenségét és nemzetiségét esküvel is erősítve biztosítandják. Ily feltétel mellett közzendő kölcsönös szerződés után legfeljebb 15 nap alatt a kormány Aradon országgyűlést rendezend, s a nemzet által elválasztandó magyar király Szent István koronájával meg fog koronáztatni. 2. Ha a fenebbi feltétel mellett tett ajánlatot Paszkevicz annál fogva nem volna hajlandó elfogadni, mivel arra nézve kapott utasításában felhatalmazva nincsen, a kiküldött miniszterek öt felkérdik, hogy cárjának közbenjárásával az ausztriai dinasztiaival kötendő egyezséget eszközözljön. 3. Ha Paszkevicz ezt is vonakodnék elvállalni, ez esetben a kiküldött miniszterek ki fogják nyilatkoztatni, miként mi a háború iszonyait már eddig mindkét részről elegendőnek tartván, minden csepp vérért, mely ezután fog folyni, a világ és a história előtt öt tesszük felelőssé, s ügyünk igazságának érzetében vivandjuk a desperáció harcát; és ha Isten e harcban sem áldaná meg fegyverünket, a vonaglás végpercében készek leszünk magunkat az orosz cárnak megadni, csak hogy az istentelen Habsburg-háztól menekültsünk.” Az utasítás szövegének megfogalmazásával párhuzamosan Kossuth elkészítette az újabb államiratot, ennek elküldésére azonban már nem került sor.⁹

Ugyanaz nap a déli órákban Kossuth egy újabb minisztertanácsot hívott össze. Ezen bejelentette, hogy Bem tábornokra bízta a főparancsnokságot, aki – biztos forrásból származó hírek szerint – előző napon, augusztus 9-én, Temesvárnál győztes csatát vívott. (Bem a csata közben érkezett meg Temesvárhoz, s vette át a vezényletet Dembiński altábornagytól.) A biztos forrás Kossuth számára két sebesült honvédtisztet jelentett, akik a csata első fázisában sebesültek meg, de a segélyhelyről egy ideig figyelemmel kísérték még a csapatok mozgását, látták a magyar zászlóaljok előnyomulását, de a remélt győzelem kivívása előtt Aradra szállították őket. Az optimista helyzetértékelésre reagálva Görgei tábornok bejelentette a minisztereknek, hogy az aradi táborból aznap reggel Temesvár felé indított I. hadtestének parancsnoka Nagysándor tábornok már az Újság mögötti magaslatokon ellenséges túlerővel találta szembe magát, amely bekerítéssel fenyegeti, továbbá Nagysándor egy sebesült tisztől úgy értesült, „*hogyan tegnap csata volt, melynek következtében a mieink kénytelenek voltak Lugosra hátrálni*”. A minisztertanács – kölcsönös vádaskodások után – végül is úgy fejezte be ülését, hogy Kossuth ellenében nem határozott a fővezéri poszt betöltéséről, Bem Kossuth általi kinevezését pedig – mivel az a minisztertanács megkerülésével történt – nem ismerte el törvényesnek.¹⁰

Este Kossuth egy rövid levélben személyes, négy szemközti megbeszélésre hívta fel Görgeit: „*Én azt gondolom, nekünk kettőnknek kell négy szemközti magunkban arról végezni, hogy mi történnék? Izend kérlek, dolgaid s időd szerint hol és mikor történhetik ez?*” A késő éjszakába nyúló utolsó személyes találkozásjuk elején Kossuth szokásos ékesszólását bevetve összefoglalta az elmúlt közel egy év legfontosabb eseményeit, a nemzet heroikus küzdelmét a szabadságért és függetlenségért, a saját erőfeszítéseit a harc feltételeinek megteremtésében, s áttekintette kettejük együttműködésének, viszonyának alakulását is. Görgei a következőket írja többek között visszaemlékezésében erről a találkozóról:

„*Miután röviden összefoglalta a tehetségével és fáradhatatlan buzdalmával kivívott valóban nagyszerű sikereket – melyek nélkül a honvédelem már Ausztriával egymagával szemben is kimerült volna –, azt állította Kossuth, neki ahhoz, hogy az oroszokat és osztrákokat egyszerre kiverhesse az országból, csak egy dolog hiányzott: az én bizalmam!...*”

Sokat és sokfélét beszélt Kossuth ebben az értelemben, és világosan láthattam belőle, mennyivel könnyebb neki a haza elvesztését az én nyakamba varrni, mintsem bűnbánóan bevallani: arra csábította a nemzetet, hogy a maga törvényes igazát odadobja egy olyan eszme kedvéért, melynek megvalósításához nem volt elég ereje.”

A kritikus helyzet ellenére Kossuth még reménykedik, bízik Bemben és a temesvári csatában: Görgei a tényekből indul ki és pesszimista. Kossuth kérdésére, miszerint „*mit temék, ha a hír, melyet ő Dembiński hadseregének temesvári győzelméről kapott, igaznak bizonyul, ha a parancsnokságom alatt álló hadsereg egyesülése a másikkal megtörténik, és ha a két hadsereg fölötti fővezérséget énram bíznák*”, egyértelműen leszögezi, hogy akkor minden erejével támad, de csak az osztrák hadsereg ellen. Ha Temesvárnál veszítettünk, a fegyverletétel az egyetlen járható út. „*Én pedig főbe lövöm magamat!*” – mondta rezignáltan Kossuth. Végül is úgy váltak el, hogy a Temesvárról érkező megbízható tudósítás határozza meg a megtehető következő lépést. Nem sokkal elválásuk után megérkezett Aradra Guyon tábornok rövid tudósítása: a temesvári csata elveszett, a hadsereget szétverték, a fővezér Bem vállalát törte. A jelentést Kossuth minden kísérőszóveggel nélkül átküldte Görgei főhadiszállására.¹¹

A jelentés Görgei számára eldöntötte a kérdést. Augusztus 11-én kora reggel felkereste Csány Lászlót, a kormány közmunka és közlekedésügyi miniszterét, s vele is közölte elhatározását: leteszi a fegyvert az oroszok előtt, ennek végrehajtásához azonban szüksége van a legfőbb katonai és politikai hatalomra, valamint Kossuth és a kormány lemondására. Csány egyetértett Görgeivel, a tábornok pedig jogosan vélhette úgy, hogy Kossuth ismeri a szándékát, hiszen előző esti találkozásjukon egyértelműen vázolta előtte a várható fejleményeket. Mindenesetre a reggeli órákban összehívott minisztertanács megnyitása előtt Csány beszélt Kossuthal, s megismételte előtte a Görgeitől hallottakat, maga is pártolva a tábornok kívánságát. Kossuth hajlandónak mutatkozott teljesíteni a kérést. A minisztertanács megnyitása után először ismertette a temesvári csatavesztésről szóló tudósítást, majd „*előadta, miképp ezen szerencsétlen csata után többé lehetetlen a kormányt eddigi alakjában és egy meghatározott helyen tovább is folytatni; miképp az oroszokkal megkezdett alkudozások folytatása és befejezése végetti meghatalmazást Görgei tábornokra kellek ruházni, minthogy ő az egyedüli, ki egy még legyőzetlen*

hadsereg élén, az ellenséggel még tiszteletet parancsoló állásból alkudozni vagy a körülményekhez képest másvalamit tenni képes; – más fővezérről pedig, amióta Bem Temesvárnál megsebesült, szó sem lehet többé. Utánatette aztán, hogy Görgeinek ilyen tén meghatalmaztatása után a kormányra nézve nem marad egvéb hátra, mint végképp eloszolni”. A reménytelen helyzettel szembesülő miniszterek hozzájárultak a Görgeinek szóló felhatalmazás megadásához, Vukovics Sebő igazságügyminiszter javaslatára azonban nem mondták ki a kormány feloszlását, mert véleménye szerint „lehetőnek látszott, hogy az események még a kormányzásnak újrafelvételét megkívánhatnák”. A Szemere által fogalmazott felhatalmazás tehát a következőképpen szövege:

„Míelőtt Önt egvrésről minden seregek fővezérévé kinevezzük, másrésztől felhatalmazzuk, hogy már megindított értekezés nyomán herceg Paszkevics-Erivánszki tábornagy úrral végezzen akképpen, hogy a magyar nemzet öfölségét a csaászárt kéri fel közbenjáróul, s abban, amit a nemzet törvényes alkotmányának s jogainak, úgyminnt minden egyes polgárai személyének és vagyonának biztosítására öfelsége meghatároz, bizván öfelsége jogérzetében s igazságos voltában, elfogadni készeknek nyilatkozunk.”¹²

Görgei meghízása tehát csak a fővezérségre vonatkozott – ez kissé komikus, mert az egyetlen harc képes hadsereg, az Arad környékén állomásozó feldunai hadsereg parancsnoka eddig is Görgei volt –, valamint a tárgyalások folytatására. Az irat vétele után egy levélben nyomban tudatta Kossuthal, hogy „ezen felhatalmazás azonban a kívánt s közös hazánk jövőjét biztosító cél elérése nem elégséges, és én arra, hogy azt, ami a nemzet számára megmenthető, megmenthessem, elkerülhetetlen szükségesnek tartom, hogy a jelen kormány lépjen le, s én ruháztassam fel a polgári s katonai legfőbb hatalommal: tehát ezennel felkérem Kormányzó Urat, méltóztatssék ekképp mielebb határozni, – ezen határozatát velem s a községgel is tudatni, hogy amak következtében minden késedelem nélkül azon lépéseket megtehessem, melyek egvedül képesek a nemzet jövőjét biztosítani, s azt a végromlástól, míg nem késő, megmenteni”.

A minisztertanács ülésén jelen nem lévő Csány László is értetlenül fogadta Kossuth és a minisztérium felemás határozatát. Görgei szándékát továbbra is helyeselve emlékeztette Kossuthot a harc folytatásának értelmetlenségére és kora reggeli megbeszélésükre:

„Az ország függetlenségi igazságos harcát Bem vezénylete alatti seregeink szétveretése után bevégezettnek kell tekinteni, – mert öncsalódás nélkül képzelni sem lehet, hogy az Aradon létező három hadtest az ellenségnek túlhíyomó erejével győzelmi eredménnyel viihassa a csatát – csekély távolságában a közeledő orosz seregeknek. Azért a kormányt továbbra szükségtelemnek, sőt károsnak tartom, – kétséget nem szenvedvén, hogy a szerencsétlen nemzetnek részére polgári hatalom jót eszközölni nem képes. Ha létez valami, miáltal boldogtalan nemzetünket némi kedvezésekben lehet részesíteni, egy katonai kézbe központosított hatalom az, mihez képest lemondván a kormány haszontalanná, célhoz nem vezethetővé vált hatalmáról, ruházza fel Görgei altábornagyot, ki nemcsak vezérlete alatt lévő seregeink, hanem a nemzetnek szent ügyét is szem előtt tartandja intézkedéseiben.

Kormányzó úr e nézetet osztja mai találkozásom alkalmával, és megígéri méltóztatott a hatalommal felruházott iratot Görgei altábornagynak küldeni. Minthogy a végpecsek közelednek és az említett irat késik: én sietek magam részéről miniszteri tárcám-

ról, mely által semmi, de semmi jót és hasznost nemzetem részére nem művelhetek, lemondani – szíves köszönetem mellett Kormányzó úrnak bennem helyzett bizodalmaért. Vajha sikeresez lehettem volna annyi jót felmutatni soha semmi mellékes érdekhez nem csatolt igazkezesetemből, mennyire azt lelkemből óhajtam.

Görgei altábornagy megkapta a vezéri kinevezést. Az most feleslegessé vált, mert seregeinek ő ügyis fővezére; más seregek pedig jelenleg, melyek fölött fővezérkedhének, nem léteznek. Kormányzó úr nézete más volt mai értekezésünk alkalmával. Sajnálhám, ha a miniszteri tanács a múltak emlékét nem méltányolván, még most is, mikor már a reménységár is letűnőben van, késnek a nemzet érdekében határozni, miszerint Görgei altábornagynak átadandó a főhatalom.¹³

Az Aradról elutazni készülő minisztereket váratlanul érték az új fejlemények. Jogosan feltételezhetjük, hogy a minisztertanács ülésén Kossuth nem tájékoztatta őket pontosan Görgei szándékáról, ill. arról, hogy az immár elkertülhetetlen fegyverletétel végrehajtásához szüksége van a tábornoknak a katonai és a politikai hatalomra egyaránt, ami a kormány és a kormányzóelnök nyílt lemondását előfeltételezi. A helyzet gyors tisztázása érdekében ezért Csány a szállásán megjelenő Vukovics Sebő igazságügy- és Aulich Lajos hadügyminiszterrel együtt hivatalosan is bejelentette lemondását, erre kérték Kossuthot is, továbbá arra, „hogyan s a minisztérium lemondását s a hatalomnak Görgei altábornagra ruházását mind vele, mind a közönséggel a legközelebbi órákban közölni szíveskedjék”. Kossuth lemondását, az utolsó lépés megtételét minden bizomnyal erősen befolyásolta Vécsey tábornok augusztus 10-i jelentése is a temesvári csatavesztésről és a magyar főserg ez követő felbomlásáról, amelyet ezekben az órákban kapott kézhez a kormányzóelnök. Vécsey – Guyontól eltérően – nem pár soros tudósításban, hanem hosszú levélben ecsetelte a csatavesztést követő állapotokat: „Amint a futó csapatok demoralizált állapotja mutatja, majd lehetetlenné válik szerkesztésük, és így ezen sereg újabb összeütközés esetében semmi reményt a győzelemre nem nyújt. Ha pedig a körülményeknél fogva az összeütközés elkerülhetetlenné válna és megvertem, úgy a tökéletes feloszlástól lehet tartani, mert a legénység minden önbizalmát elvesztette. (...) Az élelmezési hanyagságnak következménye az, hogy a legénység fegyveres kézzel csoportonként rabol.”¹⁴

A miniszteri felszólítások és a temesvári megrázó hírek hatására Kossuth rövid levélben tudatja Csány, Vukovics és Aulich miniszterekkel: „Indítványukat elfogadom. A kívánt rendeleteket ide zárom. Tessék azt kontraszignálni, a többiekkel is kontraszignáltatni, a nemzethezi tudósítást kinyomtatni, kihirdeteni, a másikat pedig kontraszignálva Görgei tábornok úrnak átadni”. A két rendeletet – a Görgei tábornoknak szóló levelet, amelyben Kossuth bejelenti saját és a minisztérium lemondását, valamint átruházza a hatalmat Görgeire, ill. a nemzethez intézett kiáltványt, amelyben ugyanezt jelenti be – ugyancsak három miniszter, Csány, Vukovics és Horváth Mihály kultuszminiszter „kontraszignálta”. A következmények tisztánlátása érdekében röviden meg kell vizsgálnunk az említett két rendelet legfontosabb kitételeit. A Görgeihez intézett lemondólevél a következő sorokkal kezdődik:

„A jelen körülmények között a nemzet életének megmentése, s jövőjének biztosítása körül csak a hadsereg lévén képes sikeres lépéseket tenni: ezennel a miniszterek többségének indítványára is úgy magam, mint a minisztérium nevében kinyilatkoztatom,

hogy a jelen kormány lelép, s addig, míg a nemzet hatósága szerint máskint netalán intézkedendék, a nemzetgyűlés megbizásából eddig általunk gyakorlatlott polgári és katonai legfőbb kormányzási hatalmat ezennel Tábornok Úrra ruházom."

A nemzethez intézett kiáltványában ennél is egyértelműbben fogalmazott: *„A szerencsétlen harcok után, amelyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelemi harcot siker reményével folytathassuk.*“¹⁵ Nyílt, egyértelmű beismerés ez. A fegyveres harc folytatásának azért nincs értelme, mert Európa két legerősebb hadserege vonult fel ellenünk. Nem árulás, belső meghasonlás forgácsolta szét a nemzet erejét, hanem a nyers erő diadalmaskodott fölöttünk. Kossuth nem keres bűnbakot, felelőst a történektért, hanem az európai nagyhatalmi politika erőterébe helyezve a magyar eseményeket, beismeri, hogy a dinasztikus szolidaritás és a nagyhatalmi érdekek érvényesültek akkor, amikor a Habsburg-dinasztia természetes szövetségésére talált a Romanovokban. Ez a szövetség egy közel 300 000 fős hadsereget tudott felvonultatni Magyarországon, s ez az óriási erő tragikus, de megváltoztathatatlan tények elé állította a magyar katonai és politikai vezetést.

A hatalom átadása után a kora délutáni órákban Kossuth Damjanich tábornok kocsiján elutazott Aradról Asbóth Sándor alezredes, a kormányzói hivatal katonai osztályának vezetője társaságában. Lugoson értesült arról – augusztus 12-én –, hogy előző nap este Aradon Görgei és a hadseregének tisztikarából alakított haditanács az oroszok előtti feltétel nélküli fegyverletétel mellett döntött. Erre reagálva hosszú levélben figyelmeztette a *tábornokot* *„azon határookra, (...) miket, ha csak zsarnok lenni nem akar (mit a nemzet semmi esetre nem tűrne) respektálni tartozik*“.

Kossuth az öngizolász alig leplezett szándékával azon okokra és körülményekre hívta fel Görgei figyelmét, amelyek hatására átadta neki a legfőbb hatalmat, de ezzel együtt a felelősséget is. A hatalomátadás első indítéka egy sajátosan értelmezett felelősségtudat. Eszerint azért mondott le a hatalomról, mert a kialakult súlyos helyzetben, ha kormányzói tevékenységének mégsem lett volna eredménye, az a vád érthette volna, *„hogv elbizakodottságonnak, vagy hatalomvágyamnak a haza javát alárendeltem, s hogv a dolog másképpen tűhetett volna ki, ha Önnek, midőn kívánta, a hatalmat átadom vala*“.

A második ok szorosan kapcsolódik az elsőhöz. Kossuth ebben kihangsúlyozta, hogy helyét már korábban is kész lett volna átadni Görgeinek, és számára pártot „csinálni“, s a párt maga a nemzet lett volna. Harmadsorban a nemzeti egység megbomlását említi Kossuth. Véleménye szerint az ő működésének csak addig volt értelme, *„míg a nemzetben egységet eszközölni, vagy legalább színét feltartani képes valék*“.

Görgei seregében azonban *„egy neme a politikai korteskedésnek, sőt restauracionális jeleneteknek, s bizonyos gúnyvolása a polgári hatalomnak kezdett kifejleni*“.

A szakadást – a nemzet érdekében – csak úgy tudta „eltávolítani“, hogy kitért Görgei útjából. Lemondott továbbá azért is, mert Görgei maga kérte a hatalmat, s egy olyan hadsereg élén állt, *„mely a dolgok gyúponáján akkor jelen volt*“.

Az ezt követő célzás pedig félreérthetetlen: *„En pedig a 18-ik brumaireket nem igen kedvező eseményeknek tartom a szabadság érdekében*“.

Utolsó okként említi meg, hogy Görgei szándékát három miniszter is támogatta, aminek következtében, *„vagv minisztereket kellett volna neveznem, (...) vagv minisztérium nélkül kormányoznom,*

azaz diktatúrát gyakorolom, mitől magamat mindig idegennek éreztem...”. A levél befejező sorai az áruló-mitosz megfogalmazásának irányába mutatnak:

„*En árulásnak tartanám, ha minden okszerű lehetőség meg nem kísértémek a nemzet megmentésére. Árulásnak tartanám, ha Ön nem a nemzet, hanem csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba. Lehet eset, hogy hadseregek becsülettel letehetik a fegyvert a túlhíyomó erőszak előtt, de nem lehet eset, hogy becsülettel letehessék a fegyvert, ha úgy teszik le, hogy a nemzetnek szolgátságot vásárlanak, sok, néhány, vagy kevés egyes egyének személyes javának árán.*”¹⁶

Vajon mit értett, mit érthetett Kossuth 1849. augusztus 12-én Lugoson, útban a török határ felé „minden okszerű lehetőség”-en? A kialakult katonai erőviszonyokkal tisztában volt. A nyugat-európai nagyhatalmak érdektelenségét, passzivitását tapasztalhatta az elmúlt egy évben. Az orosz hadsereg szándékai felől is informáltak, hiszen közvetlenül Aradról történő elutazása után találkozott Poeltenberg tábornokkal, aki a második államiratot vitte még augusztus 6-án az orosz főhadiszállásra, s most tért onnan vissza. A békeajánlatra, a felkínált magyar koronára határozott nem volt az orosz üzenet, továbbá az, hogy az orosz hadsereg csak a feltétel nélküli fegyverletételről hajlandó tárgyalni a katonai vezetéssel, politikusokkal nem érintkeznek. Utolsó személyes találkozójukon Görgei szándékait is megismerhette, a haditanács határozata tehát nem érthette őt váratlanul. A nemzethez intézett kiáltványában megfogalmazott intelmet tehát, mely szerint elvárja Görgeitől, hogy a rábízott hatalmat „*legjobb tehetsége szerint szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztosítására fordítandja*”, pusztán politikai szövegnek tekinthetjük? Esetleg a felelősség-áthárítás saját megnyilvánulásának? A választ a szeptember 12-én Vidinben írt híres-hírhedt Kossuth-levélben találjuk meg.

Kossuth augusztus 17-én lépte át a török határt. Augusztus 22-én ért Vidinbe, a magyar emigránsok első jelentősebb állomáshelyére. Kénytelen-kelletlen elfogadta az emigráns létet és életformát, de azonnal szervezni kezdte az emigráns politikát. Ennek – véleménye szerint – nem lehet más célja, mint egy újabb szabadságharc kiindulása. Erre fel kell készíteni Európát és a nemzetet egyaránt. Európát a fokozódó orosz térhódítással, ill. annak veszélyével lehet kimozdítani nyugalmi állapotából, a nemzetet pedig saját erejének tudatára kell ébreszteni. Ezen kettős cél elérése érdekében nézett szembe a múlttal, s értékelte a lefolyt szabadságharcot. Értékelésének leglényegesebb mondanivalója a következő:

„*Szegény szerencsétlen hazánk elesett. Elesett nem ellenségeinek ereje, hanem árulás s alávalóság által... Ő, hogy ezt megértem, s mégsem szabad meghalnom.*

Görgeyt felemeltem a porból, hogy magának örök dicsőséget, hazájának szabadságot szerezzen. És ő a hazának gyván hűhérjává lön. (...)

Készültebbnek érzem a nemzetet a kombinált osztrák-orosz erő ellen, mint Ausztria ellenében tavaly, és porrá zúztuk a kevély hűszegő Ausztriát, hogy kegyelmet volna kénytelen koldulni természetes ellenénél, az orosznál, mert igazságos lenni még bukásában lenni sem akart szegény, üldözött hazánk iránt.”¹⁷

Az emigráció első, s egyben utolsó állomása ez. Utolsó a szó átvitt értelmében, hiszen emigránsaink mindvégig ragaszkodtak a Kossuth által festett romantikus képhez. A gyakorlatban hosszú út vezetett Vidinből Kutahian át Turinig.

Jegyzetek

1. Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. Sajtó alá rendezte: Szabó T. Attila. Kolozsvár, 1939. [a továbbiakban: Pálffy] 277.
2. Pálffy 251.
3. Kemény sorait idézi Halász Imre: Egy letűnt nemzedék. Budapest, 1911. 248.
4. Az ügy iratait lásd Kossuth Lajos Összes Munkái. VI. kötet. S. a. r.: Barta István. Bp., 1966. [a továbbiakban: KLÖM.] 255–275.; legújabb feldolgozására-értelmezésére Lackó Mihály: Kossuth zempléni válsága. Medvetánc, 1986/2–3. szám.
5. Kossuth lemondásának történetére ill. új lapengedélyt célzó próbákozásaira lásd többek között: A magyar sajtó története. I. 1705–1848. Szerk.: Kókay György. Bp., 1979. 751–758.; Viszota Gyula: Kossuth küzdelme a Budapesti Évlapokért. Irodalomtörténeti Közlemények, 1931. 129–144.; Viszonta Gyula: Kossuth Lajos levelei a Budapesti Évlapok ügyében. Irodalomtörténeti Közlemények, 1931. 179–189.; 313–323.
6. Szemere és Baththyány gróf megbízólevelét közli: KLÖM XV. kötet. S. a. r.: Barta István. Bp., 1955. 795. Ugyanott lásd a két miniszternek szóló felhatalmazást is. A két iratot lásd még: Szemere Bertalan: Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Okmánytár. S. a. r., a bevezetőt írta, az Okmánytárat a jegyzeteket és a mutatókat összeállította: Hermann Róbert és Pelyach István. Bp., 1990. [a továbbiakban: Szemere] 576–577.
7. Kossuth levelét közli: KLÖM XV. 820–821.
8. Az első államiratra -- ezt augusztus 5-én Miloradovics orosz hadnagy és hadikövet útján továbbították az orosz főhadiszállásra – l. KLÖM XV. 801–804.; Szemere 577–582. A második államirat Baththyány Kázmér gróf által írt francia nyelvű fogalmazványát l. Országos Levéltár. Filmtár. Borsod-Miskolci Múzeum. (Horváth Lajos hagyatéka.) 3195. doboz, 107. felvétel.
9. A minisztertanács munkájára l. Görgey Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Fordította: Katona Tamás. Bp., 1988. (a továbbiakban: Görgey) II. köt. 378–381. A Szemeréeknek adott minisztertanácsai utasítást l. Országos Levéltár, R 123. Vörös Antal iratai, 5. cs. 575/411., közli: Szemere 635. Az immár harmadik államirat szövegét l. KLÖM XV. 840–843.
10. Ezen második minisztertanács leírását l. Görgey II. 367–377.; Nagysándor tábornok augusztus 10-én déli 12 órakor keltezett jelentését l. Országos Levéltár, P 295. A Görgey-család levéltára, 36. cs. 4. fasc. 153. fől., közli: Görgey II. 366.
11. Kossuth augusztus 10-i levelét Görgeihez közli: KLÖM XV. 843–844. Utolsó személyes találkozásukat leírja: Görgey II. 382–387.; Guyon jelentését magyar fordításban közli: Görgey II. 484.
12. Vukovics Sebő és Horváth Mihály miniszterek visszaemlékezéseiket az utolsó minisztertanács munkájára a Kölnische Zeitung 1850. évi 71. számában tették közzé. Részleteket közöl belőle id. Görgey István: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Bp., 1888. [a továbbiakban: Görgey István] III. köt. 508. A Görgeinek szóló felhatalmazást közli: KLÖM XV. 844. és Szemere 594.
13. Görgei levelét Kossuthhoz közli: Görgey István III. 505.; Csány levelét l. ugyanott 505–506. A két iratot közli még: Asbóth Lajos emlékiratai az 1848-iki és 1849-iki magyarországi hadjáratból. Pest, 1862. [a továbbiakban: Asbóth] I. köt. 39–41.

14. A Csány, Vukovics és Aulich Lajos hadügyminiszter által aláírt nyilatkozatot közli: Asbóth I. 39–40.; Vécsey tábornok Temesrékáson, augusztus 10-én kelt jelentését közli: Görgey István III. 567–568.

15. Kossuth augusztus 11-i levelét Csány, Vukovics és Aulich minisztereknek, a Görgei tábornokhoz intézett lemondólevelet – amelyet Csány, Vukovics és Horváth miniszterek ellenjegyeztek –, továbbá a nemzethez intézett kiáltványát közli: KLÖM XV. 845–846.

16. Kossuth levelét közli: KLÖM XV. 848–850., továbbá Kossuth Lajos: Írások és beszédek 1848–1849-ből. Válogatta, sajtó alá rendezte, az összekötő szöveget, jegyzeteket és névmagyarázásokat írta: Katona Tamás. Bp., 1987. [a továbbiakban: *Katona*] 500–503.

17. A vidini levél szövegét l. Katona 508–529.

A megfáradt Kossuth egy 1852-es amerikai dagerotípián. A szabadság hazájában, északon zajos, délen csendesebb sikert aratott a magyar függetlenség bajnoka

Csorba László

Kossuth egy újabb szabadságharc feltételeiről az 1860-as évek első felében

Az 1860-as évek elején a Torinóban megtelepedő Kossuth Lajos politikailag kissé elszigetelődött. A római és velencei területek kivételével immár egyesített olasz állam elsősorban belső ügyeivel volt elfoglalva, melyek bonyolultságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1862-ben királyi fegyverek golyója sebezte meg az Aspromonte hegységben az Itália fővárosának felszabadítására induló Garibaldi tábornokot. Az 1863. évi lengyel felkelés megmozgatta a nemzetközi forradalmi mozgalom szálait, de Kossuth és a magyar emigráció – noha készen állt rá – végül nem használhatta ki ezt a lehetőséget.¹ Hamarosan azonban olyan információk jutottak a magyar politikus tudomására, miszerint a torinói udvar a magyarországi ügyekről is folytat – még hozzá az ő háta mögött – titkos tárgyalásokat!² Főöslegesen lenne tagadni, hogy a magyar exkormányzó emiatti felháborodásának voltak hiúságból fakadó, személyes okai is, hiszen ő is ember volt, személyes indulatokkal, érzelmekkel teli, mint bármelyikünk. Megbotránkozásának azonban megvoltak a nagyon súlyos politikai okai is, amelyek ismerete fényt vet arra, milyen feltételek mellett tartotta lehetségesnek Kossuth azt, hogy megadja a jelet egy újabb magyar Habsburg-ellenes forradalmi felkelés kirobbantására.

Kossuth korábban, még mint az 1859-ben alakult magyar ideiglenes kormány, a Magyar Nemzeti Igazgatóság vezetője közismerten szoros kapcsolatban állt Torinóval – tudjuk, az olasz kormány még titkos egyttműködési egyezményt is kötött vele 1860 őszén.³ Úgy tartotta tehát méltányosnak, hogyha újból felmerülnek a magyar ügyek, hozzá forduljanak a zseniális Cavour szerényebb képességű utódai. Ám jól tudta, hogy a politikában a méltányosságnál nagyobb úr az érdek – és valóban, Csáky Tivadar gróf és Komáromy György, akiket Torino régi bizalmasa, Klapka György tábornok kommandált, azért találhattak meghallgatásra Kossuth háta mögött, mert ajánlatuk kedvezőbbben hangzott a magyar exkormányzóénál. Azt állították, hogy ők egy hatalmas, titkos magyarországi ellenállási szervezet teljhatalmú képviselői, és nincs szükségük másra, mint pénzre – a megfelelő pillanatban ugyanis Kossuth nélkül is ki tudják robbantani a magyar felkelést Bécs hátában, a Duna partján.⁴

Ez valóban „olcsóbb” ajánlat volt, mint a Kossuthé. Az emigráció vezetője ugyanis még 1859-ben, amikor először tárgyalt III. Napóleon francia császárral, partnerei számára feltételeket állított fel arra vonatkozóan, milyen esetben hajlandó megadni a jelet a magyar nemzet újabb felkelésére. Állította – és ezt minden emigráns társa éppúgy, mint a Pestről érkező titkos küldöttek is megerősítették –, hogy egyedül az ő szavára hajlandó felkelni az ország népe.⁵ Magyarország függetlenségének nyilvánosan hadicéllá nyilvánítása valamilyen proklamáció, politikai nyilatkozat keretében – ez volt az első feltétel. Kibontott francia vagy olasz zászlóval kellő méretű expedíciós haderő a magyar határon – ez a második.⁶ Ezek nélkül nincs új magyar szabadságharc, vagy ha ki is provokálják, hát nélküle. Többször kijelentette: „ellenzem és ellenezni fogom mindig

azt, hogy akár Garibaldi, akár Cavour, akár Viktor Emámuel, akár Napóleon, akár a nagy mogul, akárki a világon hazámat pusztá diverszióképpen vérbe, lángba borítsa; hazámat célnak akarom, nem majomkórmöknek, melyekkel más magának a parászból a gesztenyét kikaparja.”⁷

Kossuth tehát, a mellőzés személyes sérelmén túl, elsősorban attól félt, hogy új vetélytársai, Csáky és Komáromy, kellő garanciák nélkül fognak hozzá egy magyar felkelés előkészítéséhez. Nem voltak pontos információi a hazai helyzetről, de nem csak ő – napjaink történettudománya sem tudja még bizonyosan, mekkora erőt, tömeget reprezentált az ún. Pesti Nemzeti (vagy Forradalmi) Bizottság, amelynek külföldi képviselőiként jelentek meg nevezettek 1863-ban a torinói mérvadó politikusok előszóbaiban.⁸ Az utóbbi évtized magyar történetírásában mégis van olyan álláspont – az Itáliában is többször publikáló Lukács Lajosé –, amely élesen elmarasztalja Kossuthot azért, mert nevezetes visszaemlékezése, az *Irataim az emigrációból* lapjain kétségbe vonta ennek a titkos szervezetnek a létét, vagy legalábbis állított méreteit, és súlyosan kompromittálónak minősítette Csákyék akcióját a magyar ügyekre nézve.⁹ Az exkormányzó véleményét a következőképpen rögzítette naplójában az 1866. évi emigráns szervezkedések idején Kossuthi titkára, Tanárky Gyula: „Csáky, Komáromy egy kis cottaia [klikk], mely megett a világon semmi sincs egypár oly félbankrottirozott intrigánson kívül, mint ők magok”. Valódi céljuk szerinte az, „hogy működéssük szálait kezökbe vegyék, hogy a 49-i irányt megbuktassák, egvetértve részben a mágnás párttal...”¹⁰ E kemény szavak hátterében az a felismerés húzódott meg, miszerint – némi képp leegyszerűsítve a dolgokat – a bécsi abszolutizmussal szembeni hazai és emigrációs ellenállásnak alapvetően két célja lehetett: megalkudni az udvarral az 1848. évi törvények alapján, vagy pedig kitarítani a birodalom bukásáig és megteremteni az 1849-ven egyszer már proklamált teljes függetlenséget. Nos, Kossuth és munkatársai úgy vélték, az emigráció arisztokratá, nagybirtokos tagjai ki nem mondva ugyan, de bőven megelégednének a 48-cal is (hiszen már ez garantálná birtokaik visszaadását...), és ehhez akár egy hazai felkelés bukását is kockáztatnák, hiszen maga az erődemonstráció már meghozhatja Bécs alkukészségét. Velence megszerzéséhez Torinónak is csupán erre lenne szüksége – ezért is támogathatta az olasz kormány Klapka, Csáky és Komáromy – mint említettük, a kossuthinál „olcsóbb”, mivel kisebb nagyhatalmi szerepvállalást követelő – koncepcióját. Feltiek alapján azonban teljesen világos, hogy Kossuth a lehető legélecsbben ellenezett az ilyen kombinációkat. Jól emlékezett arra, hogy már III. Napóleon is 1859-ben azt szerette volna, ha a magyar forradalom lángjai ott lobognának Bécs hátában, amire a francia–piemonti haderő nekilődül a lombard síkságnak.¹¹ Ha Kossuth akkor hisz neki, a villafrancai fegyverszünet megkötésekor ezt a felkelést a nagyhatalmak cserbenhagyták volna – és vajon ki viselte, ki vállalta volna a vérbefojtásért, a leveretésért a kimondatlan súlyú felelősséget?

Kossuth számára tehát nem volt más út a hatvanas években, mint a maga szabta feltételek mellett konok kitarítás, az idegőrlő várakozás, amíg kedvezőbbre fordulnak a nemzetközi viszonyok és feltételek. A várakozásba belefáradó, netán anyagi és egyéb okoktól sarkallt emigránsok egy része épp ezért „tehetetlenséggel”, a dolgok „akadályozásával” vádolták meg a volt kormányzót. Az ő körükben fogadták örömmel Csáky Tivadart és Komáromy Györgyöt, mert úgy vélték, az általuk vezetett ellenállási

szervezet feleslegessé teszi Kossuth vezérszerepét. És ők próbálták kihasználni a Kossuth és Garibaldi között időnként felmerülő, a közös teendők idő- és sorrendjére vonatkozó, taktikai jellegű nézetkülönbségeket is.

1861 tavaszán Türr István altábornagy többször is egyeztetett Caprerán azokat az ún. operacionális terveket, amelyek célja egy újabb magyar szabadságküzdelem megindítása volt Garibaldi, az olasz monarchia és a Balkánon készülődő magyar emigrációs csapatok egyidejű közös akciójával.¹² Kossuth felfogása szerint a magyaroknak a vörösinges vezér „nélkülözhetetlenül szükséges” – de csakis a királyi sereggel „kombinációban”, annak részeként!¹³ Kizárólag a torinói diplomácia tudta ugyanis biztosítani azt a nagyhatalmi jóváhagyást, amellyel a magyar emigráció vezetője egyedül vélte vállalhatónak egy újabb felkelés roppant erkölcsi kockázatát.

A romantikus túlzásokkal oly sokszor vádolt Kossuth reálpolitikai evidenciának tekintette, hogy megfelelő nagyhatalmi garanciák nélkül, önmagában még egy Garibaldi is kevés a magyarországi feladatra. Enélkül viszont minden jóakarát visszájára fordul, hiszen így a magyarság véráldozata érdemi hazai eredmények helyett idegen hatalmakat segít csupán! Emiatt Kossuth komolyan tartott attól, hogy nálánál kevésbé aggályos emigránstársai – Türr István, Klapka György, Pulszky Ferenc és mások – mind a hazára, mind magára Garibaldira nézve kockázatos kalandba sodorják a vörösinges tábornokot. Hasonló aggodalomnak adott hangot Ihász Dániel is: „*Pulszky et consortes... bizony még bajba viszik azt a becsületes, nagylelkű Garibaldit* – írta egyik ekkori levelében az olaszországi magyar légió 1861-ben kinevezett parancsnoka – *No de remélem, bármit zsongójának is fülébe a hízelgők, lesz annyi józan esze, hogy ilyen bolondot nem csinál.*”¹⁴

Nem csinált. A Caprerára érkező Pulszkynek ugyanis nem csupán azt fejtette ki Szicília egykori diktátora, hogy sajnálja, miszerint Kossuth „*csak rendes [értsd: monarchista] sereggel véli Magyarországot felszabadíthatónak*”.¹⁵ Azt is leszögezte, hogy nem vállalkozhat a forradalmi szikra fellobbantójának kétes szerepkörére. „*Engem puskalövessel szokás meghívni, a puskadörgés szavára indulok, amerre a szabadság hív – olvashatjuk válaszát Pulszky emlékirataiban –; s ott leszek minél előbb, azaz szándékom van ott lenni: a kimenet és siker nincs a kezemben. Én nem veszem magamra a felelősséget, hogy másokra feltöltem magam; de bárhol küzdjön is a szabadság a zsarnokság ellen, kötelességemnek tartom, barátaimmal együtt csekély erőnkhez képest részt venni a harcban.*”¹⁶

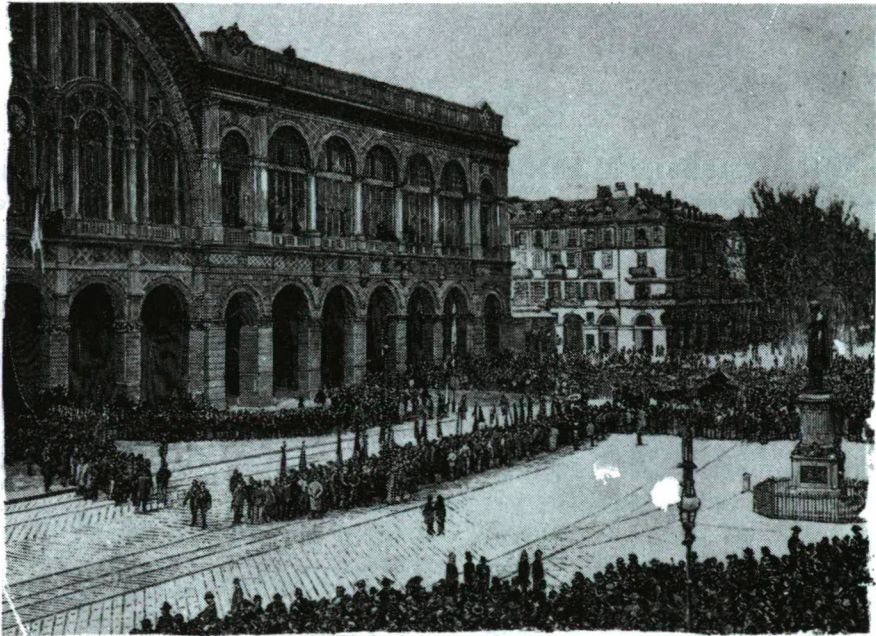
Tiszta beszéd volt ez, nem véletlenül fogadta Kossuth eképpen: „*E nyilatkozat egészen méltó volt Garibaldihoz s csak növelhette a tiszteletet, mellyel jellemének adóztam.*”¹⁷ Ezáltal ugyanis a vörösinges tábornok nem csupán a maga népfelszabadító küldetését óvta meg a veszélyes illúzióktól. A „forradalom exportját” elutasítva végső soron Kossuth mellett foglalt állást a magyar emigráció belső vitájában. Hiszen a magyar exkormányzó feltételei is csupán a kívülről indított akciókra vonatkoztak. Ha odahaza netán önmagától kitörne a felkelés – vagyis, ha eldördülne az a bizonyos puskalövés, amire Garibaldi is célzott –, Kossuth is, miként azt többször leszögezte, örömmel fogadott volna bárkit, minden feltétel nélkül, ha felajánlja vérért, fegyverét a magyar hazának.

E rövid, de az események megértéséhez nélkülözhetetlen kitérő után, visszatérve 1866-hoz Kossuth végül mégis ideiglenes szövetségre lépett Csákyval és Komáromyval, de csak akkor, amikor a porosz–olasz szövetség egy időre biztosítani tudta feltételrendszerének összes lényeges elemét. Nincs itt mód a poroszországi magyar légióval, illetve a Csáky–Komáromy-féle akciókkal kapcsolatos fontosabb események még csak vázlatos áttekintésére sem. Csupán közelebbi témánk vonatkozásában jelezhetjük, hogy mennyire súlyos csúsztatást tartalmaz Lukács Lajos előbb említett monográfiája, amely a magyar történeti irodalomban legutóbb tárgyalja az 1866. évi emigracionális mozgalmak történetét. Szerzője nem kevesebbet sugall, mint azt, mintha Kossuthnak 1866 júliusában kelt, a hazai felkelés mielőbbi kirobbantására vonatkozó, Csákyhoz intézett felszólításai szakítást jelentenének addigi álláspontjával, vagyis azzal a feltételrendszerrel, amelyről fentebb részletesen beszéltünk.¹⁸ Am pusztán a vonatkozó kiadott iratanyagból egyértelműen megállapítható, hogy Kossuth csupán azt kérte számon, amit korábban Komáromyék maguk ígértek. Ők fogadkoztak, hogy a külföldi akcióval egyidőben megindítják a nagy hazai felkelést. Ők alapozták egész külföldi legitimitásukat, Kossuthot mellőző korábbi fellépésük igazolását arra, hogy egy széleskörű hazai ellenállási szervezet teljhatalmú vezetői, és bármely pillanatban hatalmukban áll a mozgalom kirobbantása.¹⁹ Amikor Kossuth a porosz–osztrák fegyverszüneti tárgyalások várakozási időszakában a külföldi akció helyett a hazai kezdeményezésre szólított fel, akkor nem korábbi feltételrendszeréről mondott le – ez természetesen továbbra is érvényes maradt minden olyan esetre, ha kívülről indul a szabadságtűzdelem. Csákyéktól a belső felkelést várta, mivel ők elsősorban arra tettek ígéretet – azt a belső, Magyarországon meginduló spontán mozgalmat, amelyre maga Kossuth is a leginkább vágyott, amelynek idejéről rengeteget gondolkodott, amelyről azt tartotta, ha kitör, segélysereg ide vagy oda, azonnal haza kell sietni a támogatására.

Minderre tudjuk, nem került sor. Csákyék nem robbantották ki a hazai felkelést; a porosz–olasz – osztrák háborút a kiegyezés követte Magyarországon. Meglehető, évtizedekkel az események után, Kossuth nagy visszatekintő munkája, az *Irataim az emigrációból* megjelenésének idején, jelentősen eltúlzott sajtótámadások érték azokat, akik sérelmeztek, hogy az említett események a bántó „Csáky–Komáromy féle üzelmek” alcím alatt kerültek tárgyalásra. Kossuth eredeti indulata azonban a fentiek ismeretében jól érthető: aki az ő feltételei nélkül kísérletezett a magyar felkeléssel a nagypolitikában, nemcsak őt zárta el a cselekvés terétől, de emellett – úgy vélte – felelőtlenül teszi kockára a haza sorsát, a nemzet legjobbjainak életét.

Jegyzetek

1. A részletekre lásd: Kossuth Lajos iratai [a továbbiakban: KLI]. V. köt. S. a. r.: Helfly Ignác. Bp., 1895. 389. skl.
2. Lásd: KLI VI. köt. S. a. r.: Kossuth Ferenc. Bp., 1898. 192.
3. Szabad György: Az önkényuralom kora (1849–1867). in: Magyarország története 1848–1890. Főszerk.: Kovács Endre. I. köt. Bp., 1979. [a továbbiakban: Szabad] 661.
4. Vö. Lukács Lajos: Magyar politikai emigráció 1849–1867. Bp., 1984. [a továbbiakban: Lukács] 283–289., 305–306.
5. Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból I. köt. Bp., 1880. [a továbbiakban: KLI I.] 215., vö. A Kossuth emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója (1849–1866). S. a. r.: Koltay-Kastner Jenő. Bp., 1961. [a továbbiakban: Tanárky] 232.; Szabad i. m. 717.
6. KLI I. 219–220., 224.
7. Kossuth (London, 1861. január 23.) – Pulszky. in: Pulszky Ferenc: Életem és korom. II. köt. S. a. r.: Oltványi Ambrus. Bp., 1958. [a továbbiakban: Pulszky] 280.
8. Lukács, 281.
9. Lukács, 351–354.
10. Tanárky, 339.
11. A császár egy székelyföldi akció lehetőségét feszegette. lásd: KLI I. 233–234.
12. Csorba László: Garibaldi élete és kora. Bp., 1988. [a továbbiakban: Csorba] 295–296.
13. Lásd a már idézett, Pulszky Ferencnek szóló, 1861 januárjában kelt levelet – Pulszky: 278.
14. Ihász (Torino, 1861. január 25.) – Kossuth. in: Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból III. köt. Bp., 1882. [a továbbiakban: KLI III.] 552.
15. Tanárky, 231.
16. Pulszky (Torino, 1861. február 23.) – Kossuth. in: Pulszky, 289.
17. KLI III. 569.
18. Lukács, 347–348.
19. „*En* – emlékeztette Kossuth partnereit korábbi megállapodásukra –, *hiven az elvállalt kötelezettséghez, a haza belügyeibe avatkozni szigorúan óvakodtam, mindamellett, hogy a mediationalis incidens folytán csaknem életkérdésnek láttam, s látom azt, hogy a magyar kérdés valamely belmozgalom által evidenciába tétessek s mintegy többé nem ignorálható kvantitás soroztassék be a függő kérdések közé. Még sem tettem erre egyenes lépéseket, mert azt a köztűnki egyezés folytán a pesti bizottmány reservált teendőihez számítám.*” Lásd: Kossuth (Firenze, 1866. július 16.) – Csáky Tivadar. in: KLI VI. 411.

„Az orvos gyöngéden lezárta a halott szempilláit, Károlyi gróf feligazította leesett állát.

Vége volt!”

Kossuth Lajos 1894. március 20-án, kilencvenkétéves korában bekövetkezett halála után holttestét bebalzsamozták. Harmadnapon tetemét hármaskoporsóba zárták, majd március 28-án a turini központi pályaudvar előtt tartott gyászünnepeket követően (képünkön) – 45 évi távollét után – a kormányzóelnök elindult hazafelé. Milánó, Verona, Udine voltak az utolsó út állomásai, míg Csáktornyanál magyar földre ért. Március 30-án óriási tömeg fogadta a Nyugati pályaudvaron, és kísérte a Nemzeti Múzeumban felállított ravatalig. A roppant százazrek április elsején keresztül a városon a Kerepesi temetőbe kísérték, végső nyughelyére.

Számunk szerzői

BEZDÁN SÁNDOR	történész (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola)
CSORBA LÁSZLÓ	történész (Eötvös Loránd Tudományegyetem)
HERMANN RÓBERT	hadtörténész (Hadtörténeti Múzeum)
MARJANUCZ LÁSZLÓ	történész (József Attila Tudományegyetem)
PELYACH ISTVÁN	történész (József Attila Tudományegyetem)
ZAKAR PÉTER	történész (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola)

Tartalom

BEZDÁN SÁNDOR Kossuth egyesületi kapcsolatai a reformkorban	6
MARJANUCZ LÁSZLÓ Kossuth municipalizmusa	10
HERMANN RÓBERT Kossuth és tábornokai	17
ZAKAR PÉTER Kossuth Lajos és az önálló magyar táborigazgatás felállításának terve 1848-ban	37
PELYACH ISTVÁN Útban az emigráció felé	41
CSORBA LÁSZLÓ Kossuth egy újabb szabadságharc feltételeiről az 1860-as évek első felében	52

KISKÖNYVTÁR

A sorozatban eddig megjelent kiadványok

1. Mátyás király emlékére — halálának 500. évfordulóján.
Szerkesztette: Annus Gábor és Szegfű László. Megjelent: Szegeden 1990-ben, 56 oldalon, 300 példányban. [Elfogyott.]
2. Széchenyi István — emlékülés születésének 200. évfordulóján (1991. október 16.).
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1991. 36 o., 300 pld.
3. Emléklapok történelmünk utolsó fél századáról (1991–1992).
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1992. 48 o., 300 pld.
4. A tatárok kivonulásának 750. évfordulója (1992. április. 27.).
Szerk.: Annus Gábor és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1992. 52 o., 300 pld.
5. Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója (1992. november 25.).
Szerk.: Nagy Tamás. Megj.: Szeged, 1995. 29 o., 750 pld. [A Belvedere Meridionale VII. évf. 1–2. sz. mellékleteként.]
6. A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember — Emlékülés Eperjessy Kálmán születésének centenáriumán a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén.
Szerk.: Jancsák Csaba, Nagy Tamás és Szegfű László. Megj.: Szeged, 1995. 48 o., 500 pld.
7. „Nem búcsúzom...” — Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére (1993. december 7.).
Szerk.: Szegfű László és Nagy Tamás. Megj.: Szeged, Generalia, 100 o., 300 pld.
8. Kossuth Lajos halálának századik évfordulója — Emlékülés a JGYTF Történettudományi Tanszékén (1994. március 28.).
Szerk.: Jancsák Csaba – Nagy Tamás – Zakar Péter. Megjelenik: Szeged, 1995. 60 o., 300 pld.

* * *

A megjelent kötetek korlátozott példányszámban
megrendelhetők a JGYTF Történettudományi Tanszékén
(Szeged, Hattyas sor 10., 6723).